

Erdélyi Magyar Adatbank

Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság

DUKRÉT GÉZA – PÉTER I. ZOLTÁN

Nagyvárad városismertető

Partiumi füzetek

Nagyvárad
2006

44

Dukrét Géza – Péter I. Zoltán

NAGYVÁRAD VÁROSISMERTETŐ

Kiadja
a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság,
a Királyhágómelléki Református Egyházkerület
és a Nagyváradi Római Katolikus Püspökség

2006

A sorozatot szerkeszti:

Dukrét Géza

Szövegkorrektúra:

Mihálka Magdolna

Számítógépes tördelés:

Szilágyi Gabriella

Készült
a Bihar Megyei Tanács,
a Nagyváradi Székesegyházi Plébánia
és az RMDSZ Bihar Megyei Szervezete
támogatásával

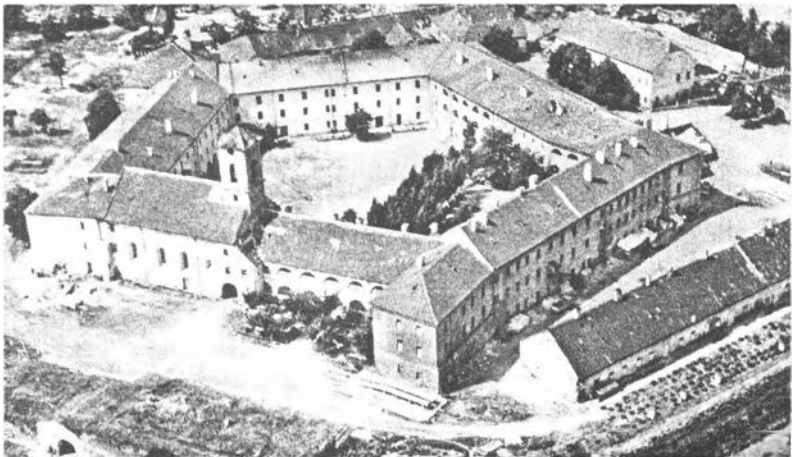
Dukrét Géza

A VÁROS TÖRTÉNETE

Földrajzi fekvése

Nagyvárad (Oradea, Grosswardein), Bihar megye székhelye, Románia nyugati részén, a Sebes-Körös mindkét partján, a határtól 8 kilométerre fekszik. Az ország, egyben Erdély nyugati kapuja. Itt halad át az Erdély felé vezető legfontosabb nemzetközi út, a Sebes-Körös völgyében, amely összeköti Közép-Európát Délkelet-Európával, sőt a Közel-Kelettel, valamint az északról dél felé haladó országút is.

Földrajzi helyzetének pontos meghatározása: a 47°03' északi szélesség és a 21°55' keleti hosszúság metszésénél fekszik, Európa középső részén, a Kárpát-medencében. E fekvés kedvezően befolyásolja a város éghajlatát: az óceáni hatás a nyugati szelek szárnyán kellemes éghajlatot biztosít, enyhe telekkel, s kevésbé forró és száraz nyarakkal. E kedvező földrajzi fekvés hozzájárult a város gazdasági fejlődéséhez, a kereskedelem virágzásához is. Vásárvonalon fekszik, évszáza-

dokon át itt cseréltek gazdát az Alföld és a közeli hegyek lakosságának termékei. Ez meghatározta a lakosság toleráns viselkedését, civilizációs szintjét is.

A város a Tisza síkságának részét képező Körösök síksága és a Várad–Báródi-medence találkozásánál terül el, 126 méter tengerszint feletti magasságon. Északkeleten a Rézalja dombvonulatához tartozó Hegyköz dombjai határolják, melyek alacsony szintjük ellenére hirtelen emelkednek a város fölé, azt a látszatot keltve, mintha magasak lennének. Egyes utcák felszaladnak a dombokra, mások mélyen benyomulnak a lankás vonulatok közé. A település legnagyobb része a Sebes-Körös árterületén és alsó teraszain alakult ki. A Körös árterületét vastag kavics- és homoklerakódás alkotja, melybe a folyó 2–3 m mélyen bevágta magát. A gyakori áradások miatt a központon áthaladó mederszakaszt kimélyítették, és e partszakaszt mindkét oldalon kiépítették, valóságos falak közé szorítva a vizet, ugyanakkor több gátat emeltek medrében. Ezen az árterületen fekszik a város központja, amely a hajdani **Váralja**, **Újváros**, **Velence** és **Olaszi** városrészekből áll, továbbá a lakónegyedek: **Óssi**, a **Cantemir**, a **Rogériusz** nagyobbik része, valamint a **nyugati ipari övezet**. A széles alsó teraszok ideális körülményeket biztosítottak a város terjeszkedésének. Így az első 6–10 méteres teraszon épült **Szőlős** egy része, a nagyalomás környéke, a **Rét**, a Rogériusz egy része; a második, 15–20 méteres teraszon pedig Szőlős másik része és a repülőtér.

Éghajlata. A város területe szélesen nyitott a nyugati szelek előtt, melyek meghatározzák mérsékelt, mondhatni enyhe éghajlatát. Az évi középhőmérséklet 10,4°C, a júliusi középhőmérséklet 21°C, a januári –1,4°C. A csapadék évi közepes mennyisége 585,4 mm, mely viszonylag magasabb a hasonló síkvidékekénél. A legtöbb csapadék tavasszal és nyár elején esik. Annak ellenére, hogy a nyugati szelek hatása jelentős, inkább a magas légkörben észlelhető. Nyáron a Sebes-Körös völgyének kanalizáló hatása miatt a keleti szél az uralkodó.

Vizei. A talajvíz az árterületen 2–5 méter mélyen található, ez táplálja a várost ivóvízzel. Az ellátás javítása érdekében egy sor medencét építettek ki a város felső részén. A teraszokon nagyobb mélységben található a talajvíz.

Nagyvárad híres hévvezeiről. Ezeket triász kori repedezett mészkövek és dolomitok tárolják, 2100–3000 méteres mélységben. E geotermális kincs mintegy 100 négyzetkilométer területen fekszik, melyet tizenegy kúton keresztül termelnek ki. Kis mennyiségű ásványi sót tartalmaz, hőmérséklete 72°C (a Kolozsvári úton) és 105°C (Észak-Őssiben) között változik. Évente két és félmillió köbméter vizet termelnek ki, melyet felhasználnak lakások fűtésére, meleg víz szolgáltatására, üvegházak fűtésére, ponty tenyésztésére és nem utolsósorban a gyógyászatban.

A **Sebes-Körös** keresztül folyik a város központján, melynek festői szépséget kölcsönöz. Vízhozama az év folyamán az évszaknak megfelelően változik, bár amióta megépítették a víztárolókat, egyenletesebbé vált. A folyót erősen szennyezi a szesz- és élesztőgyár, az olajgyár, a bőrcserző üzem, ezért a víz oxigéntartalma alacsony, amely kihat az élővilágra, főleg a halakra. Néhány jelentéktelen patak ömlik bele: bal oldalt a **Pece** (régén **Hévjó**), amely a Püspökfürdőben ered, s a fürdő meleg vizét szállítja a Körösbe. Hajdan ezt a vár körüli árokba vezették, amely télen sem fagyott be. Ma nagy része egy csatornában folyik a város déli részén. Jobb oldalról a **Párizspatak** érkezik, amely valamikor a közkórház mellett haladt el és a Roman Ciorogariu (Úri) utcát keresztezve ömlött a Körösbe. Ma a General Magheru (Sztaroveszky) út alatt folyik egy csatornában. A másik patak a **Vad-patak**, amely a Lacul Roșu utca vonalán egy csatornában folyik az Olaszi park irányába.

A város két oldalát nyolc híd köti össze: a **felső vasúti kettős híd** Várad-Velencénél, a **Dacia (Baross) híd** az Independen-

dentei tér és a General Magheru (Sztaroveszky) utca között, a **Garasos híd (Emléktéri híd)** a December 1. (Nagypiac) tér és a Libertății tér (Ezredévi emléktér) között, a **központi híd (Szent László híd)**, egy **gyalogoshíd** a Crișului (Körös) utca és a Szigligeti Ede utca között, a **Decebal híd (Nagy híd, Beöthy híd)** a Decebal (Vitéz) utcán, az **új Rogériuszi híd** Észak-Őssi és a Rogériusz negyed között, végül közvetlenül mellette van az **alsó vasúti híd**. A Decebal és a Rogériuszi híd között van egy ideiglenes pontonhíd is.

A mai város több település egyesüléséből alakult ki. A legrégebbi a várból és közvetlen környékéből álló **Váralja** a Sebes-Körös bal partján. A török korszak lejárt, 1692 után az újjáépülés nyugati irányban haladt. 1714 tavaszán az osztrák hadügyi tanács kitelepítette a lakosságot a vár előteréből ötszáz méternyire nyugat felé, így alakult ki **Újváros**. A vár és Újváros közötti téren jött létre a nagypiac, a mai December 1. tér. A török pusztítás előtt e területen **Péntekhely** és **Szombathely** község feküdt. 1848-ban Újváros egyesült a Körös jobb partján álló **Olaszival**, a vallonok egykori telephelyével. Ettől kezdve beszélhetünk Nagyváradról. 1860-ban Nagyváradhoz csatolják a Körös bal partján a velencei olaszok településének helyén alakult **Várad-Velencét**, majd később a délre eső **Szőlóst**. E városeelemek még kisebb részekre tagolódtak, melyeknek neve még ma is él a köztudatban. Így Olaszinak a Biharpuspöki felé nyúló része a **Rét**, a nagyállomáson túl, a dombokon terül el a **Nilgesz-telep**, a Decebal híd körül a **Katalin-telep**. A legújabb az új nyugati lakótelep, a **Rogériusz**. A bal parton, a már említettekén kívül déli irányban van **Csillagváros**, Szőlős helyén új városnegyed található, a **Nufărul** (Tavirózsa), nyugat felé az **Őssi-telep** és annak új része, **Észak-Őssi**, az Aradi út felé pedig a **Külváros**. 1956-ban a városhoz csatolták **Biharpuspököt**.

Nagyvárad történelme

Régészeti leletek szerint Várad helyén már a kő- és bronz korszakban több település volt.

A mai város történelme a 10. században a várral kezdődik. Neve mutatja, hogy megerősített hely volt – vár –, a „d” kicsinyítő képző arra utal, hogy kis méretű lehetett. Építését homály fedi, oklevelek nem említik pontos időpontját. A legrégebb feljegyzés szerint azon a helyen állott, ahol a Hévíz (Pece-patak) a Körösbe ömlött. Folyóvizektől, mocsaraktól körülvett alacsony magaslaton épült, hadászati szempontból kiváló helyen. A hagyományok szerint Szent László itt egy monostort alapított prépostsággal és társaskáptalant 24 kánonokkal, uralkodásának második felében, 1083 és 1095 között püspökséggé emelt. Így közvetve Várad megalapítását is Lászlónak tulajdoníthatjuk. Egyes feltételezések szerint Várad első főpásztorává saját unokaöccsét, Kálmán herceget nevezte ki. Ekkor erősítették meg először a falakat, fatornyokat építve sarkaira.

A püspökség létrehozása szükségessé tette egy nagyméretű templom építését is. Az első székesegyház maga László kezdte építtetni. Ezt a káptalan Statútumai is igazolják, amelyek leírják a Szűz Máriának szentelt templom adatait is. A 60 m hosszúságú, 25 m szélességű székesegyháznak egy fő- és két mellékhajója volt, a négy sarkán pedig egy-egy tornya. Az építkezés nagy méretei miatt László életében csak a háromhajós bazilika és a szentély készülhetett el, s talán megkezdték a tornyok építését is.

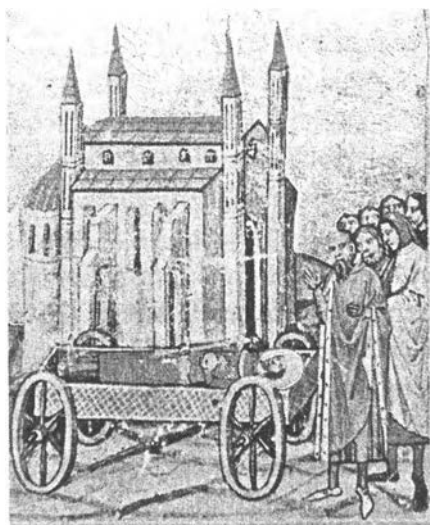
**Szent László a váradi székes-
egyházat építteti** (miniatúra
a Képes Krónikából)

második legfontosabb val-
lási és szellemi központjá-
vá fejlődött.

Várad hiteles helyé vált
– ez a mai közjegyzőség-
nek felel meg –, elsősor-
ban a várban működő szé-
keskáptalan tevékenysége
révén. A Szent Norbert ál-
tal alapított premontrei
rend először Magyarorszá-
gon itt Váradhegyfokon,
vagy Szent István hegyén
telepedett meg, 1130 körül
II. István idejében, ahol
rendházat és templomot

László király 1095. július 29-
én halt meg Zólyomban. Ideig-
lenesen Somogyváron temet-
ték el, de valamikor 1113–1140
között holttestét átszállították
Váradra, és itt helyezték örök
nyugalomra. A legenda szerint
az e megtiszteltetésért küzdő
két püspökség, Zágráb és Vá-
rad között istenítélet döntött: a
gyászszekeket vontató ökrök az
éjszaka folyamán maguktól el-
indultak Várad felé.

László sírja rövidesen za-
rándokhellyé vált, úgyhogy
Székesfehérvár után Várad ha-
marosan a magyar királyság

Szent László temetése
(miniatúra a Képes Krónikából)

építettek, mely egyben hiteles hely is volt. Itt temették el II. Istvánt.

László váradi sírja úgynevezett istenítélek színhelye volt, ahol a tüzesvas-próba, a forróvíz-próba stb. alkalmazásával szolgáltatnak igazságot. A középkori László-kultusz kibontakozását szolgáló döntő lépést III. Béla tette meg azzal, hogy 1192-ben pápai jóváhagyással szentté avatta a lovagkirályt. László életéről, vitézi tetteiről és a neki tulajdonított csodákról legendák, népi énekek, mondák születtek. Sírja csodatevő zarándokhellyé vált. A szentté avatás után épített új, díszes síremléket valószínűleg egy Dénes nevű kőfaragómester készíttette. A sír fölé oltárt emeltek. Röviddel a szentté avatás után elkészítették fejereklyetartó mellszobrát (hermáját), melyet kürtje és csatabárdja mellett őriztek a székesegyházban a 15. század végéig. A **Váradi Regestrum** 1216-ban említi először a sír előtt lefolyt peres ügyet. Lodomér váradi püspök 1273-ban a szent király tetemére „Super sepulchrum sancti Regis Ladislai”, illetve fejére „Super Sanctissimum Caput beatissimi Regis Ladislai Domini Nostri” tett esküről emlékezik meg.

A nagy építkezés és zarándokhely megléte nyilván kihatott a váron kívüli város fejlődésére, rohamos növekedésére is. **Rogierius** kanonok idejében a településnek már négy temploma volt.

1241-ben a tatárok lerombolták előbb a várost, majd a vár falait. A lakosság egy részét lemészárolták, más részét rabságba hurcolták. Tatár fogságban volt Rogierius kanonok is, de sikerült megszöknie, és e borzalom történetét Siralmas énekében, a Carmen Miserabile-ban örökítette meg. Elpusztultak a püspökség és a káptalan összes iratai. Csodával határos, hogy ránk maradt a Váradi Regestrum 389 pert tartalmazó jegyzőkönyve, az 1208–1233-as évekből.

A tatárjárás után a várost és a várat újraépítették, a székesegyházat újrafedték. Ebben nagy szerepe volt **Lodomér püs-**

pöknek (1268–1280). Püspöksége idején újjászerveződött a káptalan, benépesült a város, újjáéledt Szent László kultusza. Megtelepítették az újabb alapítású szerzetesrendeket: **Szent Ferenc**, **Szent Domonkos**, **Szent Pál**, **Szent Klára** rendjének tagjai kézi mesterségekkel is foglalkoztak, így fontos tényezőjévé váltak a város polgárosodásának, iparosodásának.

Újjászervezték a **káptalani iskolát**. Új társaskáptalanokat alapítottak: **Szűz Mária** kisebb káptalanát és **keresztelő Szent János** káptalanát bent a várban, a **Szent István** nevét viselőt a város felett, a régi premontrei prépostság helyén. Mindezekről nagy segítséget kapott az ős székeskáptalan az iskolai, a folyton növekvő hiteleshelyi és az egész országra kiterjedő levéltári teendők elvégzésére.

V. István (1270–1272) jelentős adományokkal járult hozzá az újjáépítés költségeihez. Fia, **IV. László** pedig 1276-ban Szőlős falut adományozta a káptalannak. A jelentős vámhelyet később Várad-Velencére helyezték át, itt szedték az Erdélyből érkező áruk vámját. A jövedelem egyharmada a káptalant, kétharmada a püspökséget illette meg. A káptalan megkapta a belényesi ezüsbányák jövedelmének egyharmadát is.

Szokássá vált, hogy a magyar királyok koronázásuk után elzarándokoltak Szent László sírjához, sőt többen ide temetkeztek, mint **II. István**, **II. Endre**, Károly Róbert felesége, **Beatrix**, Nagy Lajos lánya, **Mária**, majd később **Zsigmond király**.

A káptalan a 14. században már hatalmas birtokkal, vám- és vásárjogokkal rendelkezett.

Nagy Lajos a megkoronázása után, 1342-ben elzarándokolt a szent sírhoz. Olasz és francia kapcsolatai révén érezhetővé vált Váradon a nyugati szellem hatása. Számos kanonok és diák Itáliában tanult. **Báthori András** és **Futaki Demeter** püspökök követként utaztak Nápolyba. A nagy építkezések tömegesen vonzották ide az olasz, vallon, flamand, német kő-

faragókat, mestereket. Ezek telephelyeit jelzi a különböző városnegyedek nevei, mint **Olaszi, Velence, Bologna, Padua.**

Az ifjabb nemzedék oktatása a káptalani iskolában zajlott. A humanizmus térhódításának köszönhetően Janus Pannonius korában, a 15. század közepén a váradi iskola magas színvonalat ért el. Itt tanultak olyan nagy humanisták, mint ifjabb **Vitéz János**, aki a Dunai Tudós Társaság elnöke lett, **Váradi Péter** kalocsai érsek, királyi kancellár, **Oláh Miklós**, a későbbi esztergomi érsek, **Gerendi Miklós** erdélyi püspök.

A káptalan Statútumai szerint a város nyolc részből állt. A Körös bal partján feküdt:

1. **Váradi városa** (civitas Waradiensis) – a vártól nyugatra. Első írásos említése 1113-ból maradt ránk, de nem biztos, hogy ez valóban a városra vonatkozik, mivel a civitas eredetileg várat jelentett. A városkénti első megbízható említés 1374-ből származik.

2. **Velence** (vicus Venetia) – a vártól keletre. Először 1291–94-ben említik írásban a püspökség tulajdonaként, amely köteles két köből jó búzát szállítani a püspök fenesi várába.

3. **Szombathely** (vicus Zombathely) – Váradtól nyugatra. Ez megegyezett a későbbi Újvárossal (Villa Nova – 1285).

4. **Hétközhely** (Villa Hydkwzheulews), **Egerszeg** (Viculus Egerzegh), **Újfalu** (Wyfalw) – Velencétől délkeletre és délre. Említése 1374-ből maradt fenn.

5. **Szent Lőrinc** (Villa Sancti Laurentii) – a vártól délkeletre. 1273-ban említik először mint a püspök és a káptalan közös tulajdonát. Ez megegyezik a későbbi Vadkerttel (Ortus cervorum), amely Szent Lőrinc-napi (augusztus 10.) piacairól volt híres.

6. **Bologna** – a vártól délnyugatra. Első írásos említése 1291–94-ből származik villa Bon néven, mint a püspök tulajdona, amelynek egy szekér jó búzát kell szállítania a fenesi

várba. A káptalan Statútumaiban mint Bolonia Vicus szerepel, **Padua** vagy Badua vicus-szal együtt.

A Körös jobb partján terült el:

7. **Olaszi.** Első írásos nyoma 1215-ből maradt meg, Villa Latinorum Varadiensium néven. A korabeli források a mai olaszokat mindig itáliai, lombardiai, velencei névvel jelölték, míg az „olasz” elnevezés a latin névhez állott közelebb, ez pedig vallont, franciát jelentett. A középkori Váradon volt Párizs, Burgundia, Szent Egyed utca (Szent Egyedet a franciák tisztelték védőszentként). Egyik patakunk is a Párizs nevet viseli. A franciák főleg kőfaragómesterek voltak, a várad-hegyfoki premontreiek hívására jöttek. Ők építették a székesegyházat. 1273-ban a püspök a városi kocsmákban eladott bor jövedelmének felét átadta a káptalannak. 1282-ben az olaszoknak szőlőjük volt a várad hegyen.

8. **Szent Péter** – Olaszitól keletre, a Sebes-Körös és a várad dombok közötti területen. 1374-ben említik Sancti Petri contrata néven.

Számos szerzetesrend – a ferencesek, a pálosok, az ágostonosok, a premontreiek, a klarisszák – temploma, kolostora, iskolája, kórháza épült fel és működött ebben az időben Váradon. A klarisszák fürdőt is tartottak fenn.

A város közelében is alakultak települések. Ezek fejlődésüket Várad közelségének köszönhatték, később beolvadtak a városba:

1. **Biharpüspöki.** 1273-ban a püspök és a káptalan közös tulajdona volt. Az 1291–94-es püspöki tizedjegyzék szerint 84 köből búzát és ugyanannyi jó zabot kellett szállítani a fenesi várba. A püspök nyári székhelye volt. 1402-ben vásárjoggal rendelkezett (oppidum), 1467-ben már csak a püspök tulajdonaként szerepelt.

2. **Szentjános** – Váradtól nyugatra. Az itteni apátság első írásos említése 1215-ből származik: monasterium S. Joannis

Baptiste (Keresztelő Szent János kolostora). 1249-ben a cisztercita rend vette át a kolostort. 1282-ben jelent meg a Szentjános családnev, a Hontpázmány nemzetségből.

3. **Őssi** – Váradtól délnyugatra. 1261-ben possessio Ewsy néven szerepelt, 1324-ben possessio Eusi-t, mint Várad melletti települést említették.

4. **Szölös** – a vártól délre. Első telepeseit királyi szőlők művelésére hozták e helyre. 1213-ban villa Sceleus, 1273-ban villa Zewlews néven szerepelt, mint a püspökség és a káptalan közös tulajdona. IV. (Kun) László 1276-ban a püspökségnek adományozta. Az itt lévő udvarnokoknak be kellett tölteniük a harangozó szerepét, és gyertyát kellett öntsenek, egy részüknek pedig fegyverrel kellett szolgálnia a püspököt. 1279-ben a király itt tartotta hét vármegye országgyűlését. A 14. századtól **Kusztos-falva** néven szerepel, mivel az őrkánok (custos) volt a birtokosa.

A Statutumok két vámot említenek meg, az egyik a Velence utcán, tehát Velencén volt, a másik a Vám utcán, a jelenlegi Sucevei utca helyén, melyet napjainkig Vámház utcának neveznek a váradiak. 1374-ben létezett még egy helység, **Péntekhely**. Szalárdi krónikája szerint ez a vár főbejáratával szemben, vagyis a későbbi Nagypiac (December 1.) tér helyén állt.

A 14. század közepén, **Báthori András** püspök idejében fejeződött be a gótikus székesegyház újjáépítése. 1342-ben új szentélyt emeltetett a régi köré, melyet franciás ízlésű kápolnakoszorúval vettek körül, jelentősen megnövelve ezzel a székesegyházat. 1375-ben más 45 kisebb-nagyobb oltár állt a templomban.

Futaki Demeter püspök megrendelésére 1360 és 1365 között készítették el a **Kolozsvári** testvérek, **Márton** és **György**, Szent István, Szent Imre és Szent László egész alakos szobrát. Ezeket a székesegyház bejárata közelében állították.

Várad középkori vára a székesegyházzal és a püspöki palotával
(Cezare Porta rajza, részlet)

ták fel. A bronz királysobrok az olasz protoreneszánsz stílust idézték. **Zudar János** püspök megrendelésére 1390-ben a Kolozsvári testvérek Szent László aranyozott lovas szobrát is elkészítették, amelyet a székesegyház előtt állítottak fel. Szent Lászlót ágaskodó lovon, koronával, kezében csatabárdal ábrázolták. Az európai protoreneszánsz első köztéri lovas szobra a Kolozsvári testvérek legnagyobb, a magyar bronzszobrászat legnagyobb alkotása volt.

Várad lakossága nagy tisztelettel övezte e szobrot, legendák fonódtak köré. A törökök 1660-ban – a többi királysoborral együtt – elpusztították.

Luxemburgi Zsigmond (1387–1437) volt a kor legnagyobb mecénása. Közbenjárására a pápa 1407-ben búcsúengedélyt adott a székesegyháznak. Abban az időben csak a velencei Szent Márk- és az assisi Santa Maria Portiuncula templom rendelkezett hasonló engedéllyel. Ekkor igen megnőtt a zarándokok száma és a tőlük származó adomány. Ulászló lengyel király 1412-ben gyalog és mezítláb jött Szent László sírjához.

Zsigmond király 1409-ben **Scolari Andrást** nevezte ki Várad püspökévé. A firenzei származású főpap nagy szerepet játszott kora reneszánsz művelődésének és művészetének meghonosításában a Partium területén. Népes firenzei kolóni-

át gyűjtött maga köré, Váradot a 15. század elején az olasz rinascimento legfontosabb magyarországi színhelyévé fejlesztette. Egyike volt a bibliofil főpapoknak, akiknek saját könyvtáruk volt. Az ő idejében szervezték meg a könyvtár-igazgatóságot. Püspöki palotája oly mértékben kiépült, hogy egyszerre két uralkodót is vendégül láthatott. Ő térítette ismét a vár árkába a Hévíz vizét.

A reneszánsz műveltség legnagyobb képviselője városunkban **Zrednai Vitéz János** volt. Hunyadi János juttatta a püspöki székbe 1445-ben. Húszévi püspöksége alatt Váradon építette ki a magyar humanizmus első központját. Szoros kapcsolatban állt **Enea Silvio Piccolominivel**, a későbbi II. Pius pápával. Környezetébe vonzotta a kor nagy humanistáit: az olasz **Pier Paolo Vergeri**ót, a görög **Filippo Podocatar**ót, a lengyel **Sanoki Gergelyt**, a német **Johannes Regiomontanust**. Az ő segítségükkel alakította ki Váradon a humanizmus első eleven, helyi alkotóműhelyét, saját könyvtárára, mint „dokumentációs bázisra” alapozva. A híres könyvtár darabjait egész Európából, de főleg Itáliából gyűjtötte össze. Udvarában nevelkedett az ifjú **Mátyás**, aki itt szívta magába a könyvszeretetet. Mátyás király később (1472) e könyvek egy részét a Corvinákba kebelezte be. E feltételezést az is bizonyítja, hogy több Corvina-kézirat címlapján szerepel Vitéz János címere is, és több kódexben megtalálhatóak a bejegyzései. **Janus Pannonius** a könyvtártól is elköszönt, amikor Olaszhonba távozva búcsút vett szeretett városától. Vitéz János igen nagy súlyt helyezett az ifjúság nevelésére. Itáliai, bécsi, krakkói egyetemekre küldte az udvarában tanult tehetséges ifjakat. Ezek közé tartozott Czezminczei János vagy Janus Pannonius költő is.

Vitéz János csillagvizsgálót állított fel Váradon. **Georg Pauerbach** bécsi csillagász professzor erre helyezte a kezdő délkört, s a híres **Várad**i Táblákban (Tabula Varadiensis) in-

nen számította a nap- és holdfogyatkozásokat. A krakkói Jagielonszka könyvtár kéziratárában őrzik a 15. századból származó, 603. számú kódexet, amely tartalmazza azt a csillagászati táblázatot, amely minden meghatározást a váradi meridiánból kiindulva állapít meg (Supervaradino).

V. **László** halála után, 1457-ben Várad püspöke **Mátyásra** irányította a közfigyelmet. Ő váltotta ki az ifjút Prágából, és szerezte meg számára a Szent Koronát Frigyes császártól 1463-ban. Mátyás megkoronázása alkalmával Vitéz János elnyerte azt a kitüntetést, hogy a király megtette őt és minden püspökutódát Bihar vármegye örökös főispánjává. 1468-ban Mátyás király a váradi várban fogadta a pápa, Frigyes császár és a szultán követeit. Itt fogadta el a cseh koronát Csehország követeitől, itt kötött békét a törökökkel.

1474 telén Mátyás király a bihari sereggel cseh–morva területen hadakozott. Ezt használták ki a törökök, és Ali szendrői pasa vezetésével február 7-én váratlanul megtámadták a várat. Nem tudták bevenni, de a várost kirabolták, felgyújtották, a lakosság zömét elpusztították, egy részét rabságba hurcolták.

A várat és a várost **Filipecz (Pruisz) János** püspök (1476–1491) hozatta rendbe. Új erős körfalat és tornyokat emeltetett, újjáépítették a várost. A 15. század végén a Dubnici krónika „boldog városnak”, felix civitasnak nevezi Váradot. Gazdagsága híres vásáraiból származott, melyeken flandriai, kölni textilárúk, drága prémekek, lószerszámok cseréltek gazdát. Virágzott a céhes élet, a kovácsok, sarkantyúkészítők, fegyvergyártók, ácsok, asztalosok első céhlevelei is ebből az időből származnak. Filipecz János nagy műveltségű, bibliofil püspök volt, aki 1488-ban kinyomtatta Brünmben Thuróczi János krónikáját, Rogerius Siralmas énekével együtt. Utódai a püspöki székben szintén kiváló humanisták voltak: **Farkas Bálint** (1491–1495), **Kálmáncsehi Domokos** (1495–1501),

Szatmári György (1501–1505), **Thurzó Zsigmond** (1506–1512). Az utóbbi építette át reneszánsz stílusban a püspöki palotát. Az ő udvarában nevelkedett **Oláh Miklós**, a későbbi esztergomi érsek.

1514-ben, a **Dózsa György**-láadás idején **Lőrinc pap** megtámadta Váradot, kifosztotta és felégette a várost. Csapatát **Tomori Pál** fogarasi kapitány verte szét. A felkelés levetése után Dózsa felnagyelt testének egy darabját kitűzték a várkapura elrettentésül.

1515-ben Várad püspöke **Perényi Ferenc** lett, 1526-ban hősi halált halt a mohácsi csatában. A mohácsi vész után kihuny a középkori Várad ragyogása. Az új püspök, **Czibak Imre I.** Ferdinánd ellen védte a várat, de menekülni kényszerült. Az erősséget mégsem vették be, így 1529-ben Czibak ismét Váradra jött. 1534-ben a felméri tábor közelében meggyilkolták. **János király Martinuzzit**, másképp **Utyesenich Fráter Györgyöt** nevezte ki püspöknek. Várad ekkor Szapolyai János országának fővárosa lett: itt tartotta udvarát, itt fogadta a követeket, 1538. február 24-én itt kötötte meg Ferdinánddal a váradai békét. Mindezek hatására Várad szépen fejlődött; új városnegyedek épültek, mint Kandia (a források a lakóházak számát 3000-re, a lakosságét 15–20 ezerre becsülték). Fráter György 1550-ben kiadatta Kolozsváron a Várad Regestrumot. A váradai püspökség határai kiterjedtek Bihar és Békés vármegyére, a mai Arad vármegyének a Fehér-Körös jobb oldalán lévő részére és a Kolozs vármegyei Kalotaszegre.

Amikor 1541-ben a törökök elfoglalták Budát, meneküláradat indult el onnan. A menekülők egy része Váradra jött, közülük sok kézműves, közember és pap telepedett le Olasziban. Ez időtől számítjuk Erdély különválását, majd az Erdélyi Fejedelemség létrejöttét. A fejedelemséghez Bihar vármegyét is hozzácsatolták. Várad Erdély egyik legfontosabb végvára lett, a fejedelmek második fővárosuknak tartották.

1551-ben Fráter György egyezséget kötött Ferdinánd megbízottaival, melynek hatására **Izabella királyné** lemondott. Ferdinánd Erdéllyel együtt megkapta Váradot is. December 17-én helytartója parancsára Alvincen meggyilkolták Fráter Györgyöt. A püspöki székben **Zabardy Mátyás** követte, a vár parancsnoka pedig **Varkocs Tamás** lett.

Zabardy püspök halálával, 1556-ban tért hódított a reformáció. Váradon már 1552-ben fellépett Luther tanaival **Köleséri Kristóf**, Debrecenben pedig **Kálmáncsehi Sánta Márton** Kálvin hittételeit hirdette. 1556. november 24-én Kolozsváron az erdélyi rendek kiadták azt a rendelkezést, mely az összes egyházi javakat az erdélyi kincstár tulajdonába utalta. Visszatért Izabella királynő, kinek híve, Varkocs Tamás kilenc hónapi ostrom után 1557. június 13-án elfoglalta a várat, és lefoglalta a királynő számára a káptalan minden birtokát. A város behódolt az özvegynek, aki megerősítette Várad kiváltságait. Ez a győzelem egyben a reformáció győzelme is. A káptalan tagjai már az ostrom kezdete előtt szétszéledtek, az egyház legértékesebb tárgyait a Báthoriak ecsedi várába menekítették. A püspökség megszűnt, a közigazgatást és a bírói jog gyakorlását a vármegye vette át. Várad első reformátora **Czeglédi György** volt, akit Varkocs hívott meg 1557-ben. Még ebben az évben kollégiummá alakították át a Mindszentek kolostorát. A város polgárai áttértek a protestáns hitre. 1558-tól a volt Szentlélek-templomban tartották az istentiszteleteket. A váradi zsinat 1562-ben elfogadta az új hitvallást, és megválasztotta szuperintendensnek **Melius Juhász Pétert**.

Várad Erdély legfontosabb végvára lett, a főkapitány rangja felértékelődött, tulajdonosa a fejedelem után a második ember lett: ő volt a helyettese olyan hadba szállás esetén, amely a határon túlra szólította a fejedelmet. Várad főkapitányai közül Báthori István, Báthori Kristóf, Bocskai István, II. Rákóczi György fejedelmi trónra került.

1580-ban **Báthori Zsigmond** Várad egész lakosságát nemesi rangra emelte, ami adómentességgel, de ugyanakkor hadkötelezettséggel járt. Ezt a privilégiumot később II. Rudolf és Bethlen Gábor is megerősítette.

1598-ban a törökök megostromolták Váradot. A végvár dicsőségesen kiállta az öt hétig tartó ostromot, de nagy veszteségek – 1300 halott, három lerombolt bástya, kifosztott és leégett város, felperzselt vidék – árán. Az ostrom után német őrség maradt a várban. Ezután következett **Bocskai István** kétéves ostroma 1604–1606 között, végül a kiéheztetett őrség megadta magát.

1613-ban **Bethlen Gábor** lett Erdély fejedelme. Ez Váradnak is megújítást jelentett. **Rhédey Ferencet** nevezte ki főkapitánynak, aki 1618-ig felújította a külső védműveket és a Bethlen-bástyát. 1619-ben lebontatta a romos középkori épületeket, és **Giacomo Resti** segítségével egy ötszögletű reneszánsz fejedelmi palotát építtetett. Ez csak Rákóczi György idejében, 1650 körül készült el. Mára csak töredékek maradtak meg belőle, mivel teljesen átépítették kaszárnának.

A nagy fejedelmek, **Bethlen Gábor**, **I. Rákóczi György** és felesége, **Lorántffy Zsuzsanna** idejében felvirágzott a város. Támogatták a református egyházat, kollégiumot létesítettek, működtettek két kórházat és Szent Márton fürdőjét (a mai Félixet). **Hoffhalter Raphael** lengyel származású nyomdász 1565-ben telepedett le Váradon, és itt indította el nyomdáját. Első kiadványa Jób könyvének **Melius Juhász Péter**-féle fordítása volt, a következő **Szegedi Gergely** énekeskönyve. Hoffhalterék után hatvan évvel újra fellendült a váradi könyvnyomdászat **Szenczi Kertész Ábrahám** vezetése alatt. A nyomda felállítást a nagyon hiányzó Biblia kinyomtatása indokolta. **Szalárdi János** Siralmas krónikája szerint a nyomdát **Bethlen István** hozatta Luneburgumból, a tojásdad metszésű betűket pedig **I. Rákóczi György** 1640-ben. 1653-ban látott

napvilágot az Approbatae Constitutiones Regni Transilvaniae (Az erdélyi királyság jóváhagyott határozatai). A Károli Gáspár által lefordított Biblia nyomtatása 1657-ben kezdődött, Tótfalusi Kis Miklós szerint 1500, Bod Péter szerint 1000 példányban. A munka szellemi vezére **Köleséri Sámuel** professzor volt. A nyomtatást az 1660-as török ostrom miatt nem tudták befejezni, de sikerült a nyomdát és a Biblia kinyomtatott íveit Kolozsvárra szállítani, s ott Szenczi Kertész Ábrahám 1661-ben befejezte a munkát.

A református kollégium I. Rákóczi György és Lorántffy Zsuzsanna pártfogását élvezte: pénz és ingatlanok adományozásával támogatták. A kollégium nagy hírnévnek örvendett külföldön is. Utolsó három professzora **Püspöki János, Köleséri Sámuel** és **Mártonfalvi György** volt. Kitűnt Köleséri munkája. Héber és görög nyelvet tanított, ő látta el széljegyzetekkel a Várad Bibliát. Korának nagy szónoka volt. Mártonfalvi György volt a kollégium utolsó professzora, aki nem esett el Várad védelmében, a diákokkal Debrecenbe költözött, és ott meghonosította azt az oktatási rendszert, amelyet Váradon is kiépített. Ettől kezdve számítjuk a debreceni kollégium felvirágzását.

Várad elesét **II. Rákóczi Györgynek** a törökök által ellenzett, szerencsétlen végű lengyel hadjárata okozta. Szejdi Ahmed budai pasa 1660 májusában végigpusztította Bihart és a Szilágyságot, majd május 22-én Szászfenes mellett összecsapott Rákóczival. A fejedelem elvesztette a csatát, súlyos fejsérüléssel Váradra szállították, ahol június 7-én meghalt. Július 13-án a törökök ostromolni kezdték Váradot. Ali temesvári és Szejdi Ahmed budai pasa 60 000 főnyi egyesített seregével megszállta Váradot. A 60 ágyúból álló tüzérséget a Szent Péter- (Kálvária-) és Szent István-hegyen helyezték el. A vár őrsége a szükséges 4–5000 helyett mindössze 850 főből állott, zömében kiképzetlen újoncok, városi polgárok és diákok al-

kották, Balogh Máté alkapitánynak és helyettesének, Rácz Jánosnak a parancsnoksága alatt. Segítséget kértek I. Lipót generálisától, az meg is ígérte, de helyette üzenetet küldött Ali szerdárnak, hogy ha az nem háborgatja a császár birtokait, akkor ő tartózkodni fog az ellenségeskedéstől. Augusztus 27-én 46 napi ostrom után a megmaradt 300, többnyire sebesült védő feladta a várat Ali pasának. A kapitulációs pontokat Szalárdi János szerkesztette. Igyekezett menteni a kulturális értékeket: a kollégium könyvtárát, levéltárát, a félig kinyomott Bibliát. Ali a feltételeket elfogadta, így az őrség fegyveresen vonulhatott el, a polgárok a városban maradhattak. Maga Szejdi Ahmed kísértette a diákokat Debrecenbe. Elpusztultak viszont a királysobrok, anyagukból ágyút öntöttek.

A törökök a várat kijavították, a város templomait lerombolták, a palotáét mecsetté alakították át. Evlia Cselebi leírása alapján tudjuk, hogy a várost újjáépítették. Mindegyik pasa egy dzsámit emeltetett. Több török iskola működött itt ebben az időben, virágzott a kereskedelem, Várad a keleti áruk legnagyobb vásárává lett.

1686-ban felszabadult Buda, 1688-ban sereg indult Várad felszabadítására. Az ostrom 1691-ben kezdődött **Heissler Donáth** vezetésével, és 1692. május 28-án a törökök megadták magukat. Június 7-én szabadult fel a város. Június 8-án **Benkovich Ágoston** püspök hálaadó istentiszteletet tartott kinn a szabadban, sátor alatt, mivel templom ekkor egy sem volt Váradon.

A várat minden tartozékával együtt lefoglalta a császári katonaság. Benkovich püspök-főispán Olasziban új hajlékot építtetett, ide került a megye székhelye, s a mai olasz református templom szomszédságában építtette fel a székesegyház szerepét betöltő első templomocskát, fából. Ezt később a rutén görög katolikusok kapták meg, ma ortodox templom.

A Rákóczi-féle szabadságharc idején, 1703-ban **Bercsényi Miklós** elfoglalta Olaszit, majd körbezárták a várat, de nem

tudták elfoglalni. Az ostromzár 1710-ig tartott, amikor pestis-járvány tört ki. A kuruc felkelés az 1711-es szatmári békével lezárult. Mivel a város lakossága a Rákóczi-szabadságharc idején végig kitartott a császári helyőrség mellett, 1712-ben **VI. Károly** megerősítette Várad régi privilégiumait.

A kuruc háborúk után hosszú békeidőszak következett, a barokk újjáépítés kora. Osztrák hadmérnökök vezetésével 1725-ig helyreállították a vár védműveit, rendbetették a palotát. 1775–76 között még egy emeletet húztak a palotára, és megépítették a ma is álló helyőrségi templomot. 1783-ban **II. József** rendeletével a várat kaszárnyává nyilvánították. Még 1714-ben a hadügyi tanács elrendelte, hogy körülötte lőtávolságon belül bontsák le a házakat, nehogy fedezékül szolgáljanak egy esetleges támadónak. Így keletkezett a vár és Újváros között az a tér, amely később a nagypiac lett. Csak 1782-ben oldották fel az építési tilalmat, s engedélyt adtak nyolcvan ház építésére a vár közvetlen közelében, sőt a sáncok szélére is, kialakítva így Váralját.

A 18. század folyamán újra benépesült a város. 1720-ban még csak 216 polgára volt, a 19. század közepére a lélekszám meghaladta a húszezret. 1717-től **Csáky Imre** püspök felépíttette a mai Szent László-templomot, a második székesegyházat. Öccse, **Csáky Miklós** püspök a bejárattal szemben – a jelenlegi városháza helyén – felépíttette a püspöki palotát és a papnevelő intézetet. Rendre visszatértek a jezsuiták, a ferencesek, a pálosok, a premontreiek. **Gyöngyössy kanonok** behozta az irgalmasokat, és felépíttette a rendházat és a templomot, amely ellipszis alakú kupolájával építészeti ritkaság. Ebben az épületben most is kórház van. Itt nyílt meg Várad első patikája, máig is van ott gyógyszerár. 1727-ben megtelepedtek Váradon a kapucinusok. 1771-ben **Szentzy István** kanonok betelepíttette a Szent Orsolya-apácákat, rendházat és iskolát építtetett számukra. Ez a mai Ady Endre Középiskola. **Sa-**

Szent László ereklyetartó hermája

Iamon József kanonok árvaházat építtetett a Szent József Fiúnevelő Intézetnek, ma ebben székel a Tanfelügyelőség

1752-ben, **Forgách Pál** püspök idejében megkezdődött az új székesegyház, majd 1762-ben **Patachich Ádám** püspök idejében az új püspöki palota építése. A székesegyházat **Kollonitz László** püspök szentelte fel 1780. június 25-én. 1753-ban megkezdték a Kanonok sor építését, 1875-ben fejezték be az utolsó, tizedik épületet.

1775-ben **gr. Kornis Ferenc** váradi nagyprépost kérésére Zichy Ferenc győri püspök egy ékköves dobozkába helyezett Szent László-koponyadarabkát küldött Váradra. Patachich Ádám okirattal igazolta az ereklye hitelességét, s a csontot a közben elkészült székesegyházban helyezték el. 1892-ben **Schlauch Lőrinc** püspök megrendelésére **Link István** budapesti ötvösművész elkészítette az új ereklyetartót. Ennek az ezüstermának a fejébe került a barokk dobozka, és 1992-től a Varadinum ünnepeken ezt hordják körbe a körmeneten.

Az 1773-ban elűzött jezsuiták után a premonstreiek szervezték újjá a fiúk gimnáziumi oktatását, az Orsolya-rend pedig a leánynevelést vállalta fel. 1777-ben **Mária Terézia** megalapította a görög katolikus püspökséget, és neki adományozta a római katolikus püspökség belényesi uradalmát. 1788-ban a görög katolikusok megszervezték papnevelődjü-

ket a jezsuiták volt rendházában. Szent Miklós-székesegyházukat 1800-ban építették fel. A többi felekezet csak II. József türelmi rendelete (1781) után foghatott templom építéséhez: a görögkeleti egyház 1784-ben emelte a Holdas templomot, a reformátusok 1784-ben építkezettek Olasziban, 1835-ben Újvárosban, az evangélikusok 1811-ben. A zsidók 1790-ben kaptak letelepedési engedélyt, első zsinagógájukat 1803-ban emelték Velencén.

1780-ban megnyílt a Királyi Jogakadémia. A Tiszántúl fiatalága itt ismerkedett meg a jog- és társadalomtudományokkal, a közigazgatással, a politikával, itt készült fel a nemzeti reformokra. A románságnak is több személyisége került ki innen, köztük **Emanuil Gojdu**. E magasabb kultúrával való érintkezés vonta maga után azt, hogy **Samuil Vulcan** román püspök cirill helyett latin betűkkel adta ki Váradon pástorleveleit. Várad latin műveltsége megtörte a bizánci szláv–görög hatáskört, kiszabadította belőle a román egyházat, és szabaddá tette az utat a latinosság, a nyugathoz való közeledés előtt.

1789-ben rendeletet adtak ki a gyermekek kötelező iskolába járásáról. 1798. augusztus 26-án a Fekete Sas Szálló nagyszobájában megtartották az első magyar nyelvű színelőadást. A színjátszásnak már voltak előzményei. Már a 17. században játszottak rögtönzött színpadon a református főiskolák hallgatói. A jezsuiták letelepedése után a gimnáziumban színdarabokat mutattak be. Patachich Ádám püspök udvari karmesteri állást létesített a püspökség székhelyén. Kelemen László volt az első magyar színházvezető, aki 1775. december 24-én kérvénnyel fordult Bihar vármegye alispánjához, kifejtve, hogy a magyar nyelv művelésének szempontjából üdvös lenne a Várad vidéki színházteremtése. Mivel Váradon nem sikerült eredményt elérnie, Kolozsváron szervezte meg a színjátszó társulatot, amellyel a Fekete Sas Szálló szobájában mutat-

ták be az említett első előadást. 1800-ban Kelemen Lajos le-
jött Váradra pesti társulatával, s Rhédey Lajos gróf támogató-
sával lehetővé vált annak itt maradása és zavartalan műkö-
dése. 1826-ban Eder György társulatában szerepelt Egressy
Gábor, Megyeri Károly (Van-e ki e nevet nem ismeri? – írta
rőla Petőfi), Szentpétery, Déryné.

A 19. században Várad az Alföld egyik legtekintélyesebb
városává fejlődött. 1801-ben bevezették a közvilágítást, elő-
ször gyertyával, majd 1803-tól olajmécsesekkel. Új szociális
intézmények létesültek: a **Grósz család szemkórháza** és az
országban szinte páratlan **Bábaképző Intézet** mellett a vár-
megye hasonló jótékony intézetet alapított 1806-ban, Bihar-
megyei Közkórház néven, később felállította a Koldusápoló
Intézetet.

1836-ban óriási tűzvész pusztította a várost, leégett Újvá-
ros, Váralja és Velence nagy része, mintegy ötszáz ház. A 18.
század és a reformkor barokk és klasszicista épületei közül
nem sok maradt meg.

Az 1848-as szabadságharc idején jelentős szerep jutott a
városnak. Itt volt a honvédség hadfelszerelési központja.
Gyártottak itt kardokat, egyenruhákat, lószerszámot, a lőpor-
malmok Szőlősön, az ágyúöntödék Szentmártonban működ-
tek. **Kossuth Lajos** a magyar Birminghamnek nevezte Vára-
dot. Meg kell említenünk a forradalom itteni hőseit is: **Nagy-
sándor József** honvéd tábornokot, az aradi vértanút, **Szacs-
vay Imre** országgyűlési képviselőt, akit Pesten végeztek ki,
Bémer László püspököt, akit előbb halálra, majd húszévi vár-
fogságra ítélték, **Rulikowski Kázmér** dsidás kapitányt, akit
Váradon lőttek agyon.

1848-ban egyesült Újváros Olaszival. Ettől kezdve beszél-
hetünk **Nagyváradról**. 1860-ban Velence és Váralja egyesült
Nagyváraddal.

A század közepén fellendült a kulturális, egyben a színházi élet is. 1858-ban felépült a 200 személyt befogadó nyári színház. A deszkából készült, fedetlen köröndöt 1870-ben átépítették 600 személyesre, és befedték. Később mozi működött benne.

Egymás után több újság jelent meg: a **Bihar** 1862-ben, a **Nagyvárad** 1870. július 3-án indult, amely egyben a legrégebb erdélyi napilap volt, 1943-ig jelent meg; a **Szabadság** 1875-ben, a **Tiszántúl** 1895-ben, a **Nagyvárad** **Napló** 1896-ban, amelynek munkatársa lett később **Ady Endre** is.

Az 1860-as években újra fellendült a színjátszás. Innen indult útjára Paulay Ede, aki a Nemzeti Színház igazgatója lett; szerepelt Váradon Jókainé Laborfalvi Róza, Szentgyörgyi István. 1867. május 17-én lépett fel először Nagyváradon Blaha Lujza, a nemzet csalogánya, Szabó József színtársulatának tagjaként. Ebben az időszakban a drámai társulatnak oly kiváló művész tagjai voltak, akik néhány év múltán vagy a Nemzeti Színháznak, vagy a Népszínháznak lettek büszkeségei Budapesten. 1897-ben Jászai Mari mutatta be az Elektra görög tragédiát a Rhédey-kertben nyílt óriási köröndben, háromezer néző előtt. 1898. augusztus 26-án ünnepelték a várad színháza századik évfordulóját, és a Szigligeti Társaság leleplezte a Fekete Sasnál az erre vonatkozó emléktáblát. 1900. október 15-én nyitotta meg kapuit a csodálatos kőszínház, a várad eklektikus építészet gyöngyszeme.

1870-ben Nagyváradot törvényhatósági jogú várossá emelték. Ekkor 28.698 lakosa volt. 1873-ban az utcákon már gázlámpákkal világítottak, 1906-tól pedig elektromos izzólámpákkal. 1887-ben létesítették a távíróállomást, 1898-tól éjjelnappal működött. A telefont Róth János állította fel 1888. április elsején, 18 előfizetővel. A városi telefonhálózat 1899. január elsején került állami kezelésbe, 300 előfizetővel. A város vízvezeték-hálózata 1894–96 között épült ki. Bővült az isko-

lahálózat is, a Lorántffy Zsuzsanna Református Leánynevelő Intézet két utcára nyíló hatalmas épületét 1893-ban építette a református egyház. Eredetileg tanítóképző volt, gyakorló elemi iskolákkal. 1919-ben polgári leányiskolával bővült.

Nagyvárad ipara az 1850-es évek után indult fejlődésnek, főleg a malomipar, a szeszgyártás és a téglagyártás virágzott, de volt gépgyártás, hús-, bőr-, építőanyag-, festék-, textilipar, ruha-, gáz- és műtrágyagyár is. Fontossá vált a vasúthálózat kiépítése. A váradi állomásra 1858. április 4-én futott be az első vonat Püspökladány felől. A nyersanyagokat és a késztermékeket szállítani kellett, s ez szükségessé tette a városi vasúthálózat kiépítését is. 1884-ben megalakult a Nagyvárad Gőzmozdony Közúti Vaspálya Részvénytársaság. Ez volt Nagyvárad villamosvasútjának az őse. A sínek fokozatosan behálózták a várost. Megkapó látvány volt a váradi utcákon közlekedő, ún. kávédaráló: zakatolt, nagyokat füttyentett, s bodor füstöt pipálva kattogott a sínpárokon. 1923-ban szüntették meg.

1903-ban megépült a villanytelep. 1906 márciusában indultak el az első villamosok, május közepén pedig az omnibuszok a mai Unirii (Szent László) tér és a Félixfürdő között.

A város fejlődésében döntő tényező volt az 1885. január 18-án megalapított Ipartestület tevékenysége. 1900-ban 1324 iparos, 1904-ben, Bertsey György ipartestületi elnök működési ideje alatt már 1741 iparos, 1660 segéd és 968 tanonc dolgozott 67 különböző iparágban. Hangsúlyoznunk kell, hogy az igazi iparteremtők Nagyváradon a kisiparosok voltak. Ők határozták meg a város arculatát, ők hozták létre az Ipartestületet, ők biztosították értékteremtő munkájukkal a város jólétét, ők voltak a város kulturális intézményeinek létrehozói és fenntartói. És ez nem volt véletlen. Szinte valamennyien a váradi főreáliskolában végezték a középiskolát, szakmai tudásukat pedig legtöbbször külföldön sajátították el, és hazatérve

sikeresen gyümölcsöztették. Külföldön általános műveltségre is szert tettek. A mindenkori iparos vezetők a legnagyobb közmegebecsülésnek örvendtek. A városatyák is részben közülük kerültek ki, nekik és a kereskedőknek köszönhető, hogy Nagyvárad az akkori Magyarország egyik legtekintélyesebb, a versenyt a legjobban bíró nagyvárosává nőtte ki magát.

Az ipar és a kereskedelem hiteligényeit a századfordulón négy bank szolgálta ki: Bihar Megyei Kereskedelmi, Ipar és Termény Hitelbank (1868), Gazdasági és Ipari Bank (1890), Leszámítoló és Jelzálogbank (1899), Osztrák–Magyar Bank. Működött még négy takarékpénztár (ezek közül a Nagyvárad Takarékpénztár volt Várad első pénzüintézete, még 1847-ben alakult) és négy takarékszövetkezet. A román polgárság 1899-ben megalapította saját pénzüintézetét, a Bihoreana Takaréék és Hitelintézetet. 1908-ban már 16 pénzüintézet működött a városban: 9 bank és 7 takarékpénztár, s mellettük 11 hitelszövetkezet.

A századfordulón fejlett volt a közegészségügy. A betegelátást több kórház biztosította: a Közkórház (1806), a hozzá tartozó Ideg- és Elmekórház (1903) és a gyermekkórház, az irgalmas rendi kórház, a zsidó kórház, a László járványkórház, a szemkórház, a Bábaképezde (1873), a tüdőszanatórium (1914).

E gazdasági fejlődéssel függ össze Nagyvárad kulturális életének erőteljes fejlődése. A századfordulón 7 kulturális intézmény, 18 közművelődési és jótékonyági szervezet, mellettük 22 sportegyesület működött.

1872. augusztus 28-án megalakult a Bihar Megyei Régészeti és Történelmi Egylet, amely a bihari múzeum alapjait rakta le. Fő szervezője **id. és ifj. Gyalókay Lajos** voltak. Megindult a múzeumi anyag gyűjtése. Erről így ír **Rómer Flóris**: „...ezen a különben parlagiassága által feltűnő területen egy olyan régészeti és érmészeti, egy megtekintésre méltó

kézirati és könyvtári gyűjtemény keletkezett, mely eléggé tanúsítaná azt, mint képes még áldozatokkal is egy nemes megyének közössége a saját székhelyén működő sarjadék fölélesztésére odaajándékozni...” A fiatal egylet 1872. december 24-től 1873. január 2-ig régészeti kiállítást rendezett a megyeháza kistermében. 1895-ben épült fel a múzeum épülete **Rimanóczy Kálmán** tervei alapján (ma gyermekpalota). Itt helyezték el Ipolyi Arnold püspök hatalmas értékű gyűjteményét is. Az egylet múltja rendkívül gazdag. Olyan nagynevű egyházi és tudományos emberek járultak hozzá, mint **Rómer Flóris, Ipolyi Arnold, Schlauch Lőrinc, Bunyitay Vince, Fraknoi Vilmos, Karácsonyi Gyula, Némethy Gyula, Biró József.**

1892. október 2-án alakul meg a **Szigligeti Társaság** közművelődési egyesület. Elnöke Rádl Ödön, alelnöke Sípos Orbán tanfelügyelő. Ady Endre 1900. január elsején jött Nagyváradra a Szabadság szerkesztőségébe, s mindjárt tagja lett a társaságnak. Először 1901. március 4-én lépett fel verseivel a társaság nyilvános ülésén. E társaságban működtek **Biró Lajos, Nagy Endre, Juhász Gyula, Dutka Ákos** és a váradi fiatal írók. A társaság nevéhez fűződik az állandó színház építésének a keresztülvitele (1900), **Szigligeti Ede** szobrának felállítása, népkönyvtárak létesítése. Négy népkönyvtár működött húsz éven át a város területén, a váraljai, az újvárosi, a réti és a külvárosi, s épp a csillagvárosi és porondi népkönyvtárat akarták megalakítani, amikor kitört a háború. 1919-ben a társaság megszűnt, de 1922-ben újjalakult, elnöke **dr. Karácsonyi János** püspök lett.

Szintén a gazdasági fejlődéssel függ össze, hogy Nagyvárad a modern magyar irodalom megteremtője, **a holnaposok városa** lett. A híres Emke kávéházban találkoztak a holnaposok: **Ady Endre, Juhász Gyula, Dutka Ákos, Emőd Tamás, Babits Mihály, Balázs Béla, Miklós Jutka.** Nem vélet-

lenül nevezték Váradot Pece-parti Párisnak. Fejlődött a városban a román kultúra is. **Iosif Vulcan** itt szerkesztette a *Familia* című folyóiratot, amely felfedezte Mihai Eminescut, s először közölte verseit.

1911. október 8-án nyílt meg közel ötezer kötettel a nyilvános könyvtár a községi polgári fiúiskola emeletén, egy nagyteremben, mellette olvasóteremmel.

A század elején épültek a település arculatát meghatározó palotasorok. Nagyvárad a szecesszióknak közép-európai viszonylatban is egyik jellegzetes városa, sőt bizonyos vonatkozásban még alakítója is lett ennek az építészeti stílusnak, amelynek olyan jelentős képviselői voltak itt, mint **Komor Marcell**, **Jakab Dezső**, **Sztarill Ferenc**, **Mende Valér**, **Vágó József** és **László**, idősebb és ifjabb **Rimanóczy Kálmán**. Ezt a látványos fejlődést törte derékba az első világháború.

A háborút követő uralomváltás után Nagyvárad szerény határ menti város lett. Gazdasági, kulturális élete beszűkült. A román közigazgatás 1919. április 20-án lépett életbe, megszervezésével **Aurel Lazăr** volt meghatalmazva. A fő célkitűzés az volt, hogy Váradból nagyon erős román kultúrközpontot formáljanak. Nagy számban telepedtek le más vidékről jött tanerők, különböző foglalkozású értelmiségiek. Az iskolák nyelve megváltozott. A lakosság száma 1920-ban 68 081 lélek volt, 1930-ban már 82 653. Ez nem annyira a szaporulatnak köszönhető, mint inkább a betelepüléseknek.

1920-ban megalakult a Nagyváradai Ortodox Püspökség, első püspöke **Roman Ciorogariu** lett. 1921. augusztus 16-án megalakult a Királyhágómelléki Református Egyházkerület, első püspöke **Sulyok István** volt. 1923-ban meghalt **Széchenyi Miklós** római katolikus püspök. Ezután a hatóságok nem engedélyezték új püspök kinevezését. Ideiglenes főpásztorok vezették az egyházmegyét. 1929-ben a Szentszék és a királyi Románia megkötötte a konkordátumot, amelynek értelmében

megszüntették a Nagyváradi Egyházmegyét, és összevonták a szatmárral. 1931-től az egyesített egyházmegye püspöke **Fiedler István** lett. 1939–1942 között **Márton Áron** gyulafehérvári megyés püspök volt az egyházmegye apostoli adminisztrátora.

A két világháború között nyolc fontosabb iparág működött városunkban: élelmiszer-, vegyi-, textil-, nyomda-, építőanyag-, fém- és gépgyártóipar, bőripar és cipőgyártás, fakitermelő és -feldolgozóipar. Az élelmiszeripar keretében első helyen a szesz és szeszese italok gyártása állt. Ezt követte a malomipar és a kenyérgyártás. Tíz cipőgyár működött, 1936-ban létesült a Carmen nevű, amely hétszáz munkással naponta kétezer pár cipőt gyártott. Működött a városban 23 nyomda, 46 pénztintézet. 1936-ban 1410 kereskedelmi vállalat volt bejegyezve. Virágzott a kereskedelem és a szállítás. A város központját parkosították, megszűnt a Kispiac, a fő élelmiszerpiac a Nagypiac maradt, a mai December 1. tér helyén.

1931-ben nőtt a kórházak száma: a katolikus egyház megnyitotta a Szent József Kórház kapuit a mai Menumorut (Széles) utcán. Négygyel nőtt a gyógyszertárak száma, így 1933-ban húsz patikával Nagyvárad az első helyre került Erdélyben.

A két világháború között jobbra családi házak épültek. Kialakultak a külső városnegyedek: Óssi, a Püspöki út menti Kertváros, az Oncsa-telep.

A második világháború után átalakulások történtek – „a szocializmus jegyében”. 1948. június 11-én államosították a főbb termelőeszközöket. 1962-ben megkezdték a nagy nyugati ipartelep felépítését: a timföld-, a bútor-, az előre gyártott betonelem-, az autóalkatrész-, a cukorgyárat, a hőerőművet. Ezek hatására nagy tömegek költöztek be a városba, felépült a Rogériusz lakónegyed, amelynek ma már hetvenezer lakosa van. Az erőltetett iparosítás miatt további új lakótelepek is ke-

letkeztek, például a Splaiul Crișanei, majd folytatása, Észak-Őssi, az Independenței tér a vár előterében, a Dimitrie Cantemir negyed, majd folytatása, a Nufărul (Tavirózsa) negyed, végül a velencei állomás környéki és az Aradi út környéki lakótelep.

A lélekszám a következőképpen alakult: 1945-ben 77 509, 1948-ban 87 774, 1956-ban 99 685, 1960-ban 105 949, 1970-ban 137 662, 1977-ban 170 531, 1989-ben 229 823 lakosa volt Nagyváradnak. 1956-ban a városhoz csatolták Biharpüspököt. Ma negyedmillió körüli a lakosság száma.

1963-ban alakult meg a hároméves Pedagógiai Főiskola, matematika, fizika és filológia karral. 1964-ben beindult a földrajz-történelem és a testnevelés kar, majd 1990-ben megalakult a Nagyváradi Egyetem, nyolc karral. Ebben az évben kezdett működni a Sulyok István Református Főiskola, és 2000-ben fölvette a Partiumi Keresztény Egyetem nevet. Létrejött a Lorántffy Zsuzsanna Református Gimnázium és a Szent László Római Katolikus Gimnázium, a Görög Katolikus Főiskola. Egyéb modernkori létesítmények: a Körös nagyáruház 12 300 négyzetméteres kereskedelmi felülettel, az új, hétszáz ágyas közkórház és rendelőintézet, a négyszáz ágyas gyermekkórház és rendelőintézet, a sportcsarnok, a fedett és a szabadtéri uszoda, a kultúrpalota, az ifjúsági központ, két filmszínház, számos iskola, óvoda és bölcsőde.

A különböző felekezetek több templomot és gyülekezeti házat építettek. Elkészült a Lorántffy Zsuzsanna Egyházi Központ és a Posticum Római Katolikus Ifjúsági Központ.

E néhány oldalon csupán ízelítőt nyújthatunk Nagyvárad igen gazdag históriájából. Remélhetőleg e gazdag múlt termékeny táptalaja lesz városunk gyümölcsöző jövőjének is.

Péter I. Zoltán

VÁROSNÉZŐ SÉTA

Az átutazót Nagyváradon a városképből talán csak a nagyállomás melletti bazilika, püspöki palota, Kanonok sor barokk épületegyüttese, valamint a Fő utcai szecessziós stílusú bérházak, paloták ragadják meg. És talán rácsodálkozik – ha elvetődik arrafelé – a lehangelően elhagyatott állapotban levő, de így is impozáns várra. Bár e várost gazdag történelmi múltja sokkal több értékre jogosítaná fel, a természeti csapások, földrengések, árvizek, tűzvészek, a tatárok, majd a törökök ostromai azt eredményezték, hogy a várbeli reneszánsz építészeti emlékek kivételével a legrégebb épületek a barokk korból maradtak fenn.

A várnak a törököktől való visszafoglalása után, 1692-ben a város romokban hevert. Ekkor építették újjá a Köröstől északra Olaszit, a vár körül Váralját és attól délkeletre Velenécét. A várostól nyugatra 1714-től alakult ki az Újvárosnak keresztelt városrész. Ennek központja lett az egykori Kispiac tér, amelyet később Szent Lászlórról neveztek el. Ez a mai **Unirii tér**. Innen indul városnéző sétánk.

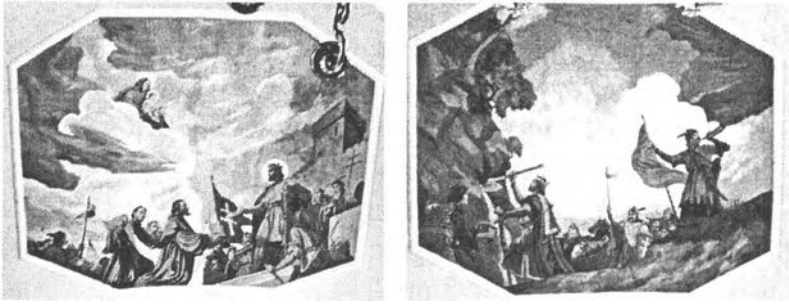
A 18. század elején kialakult tér legrégebbi épülete a SZENT LÁSZLÓ RÓMAI KATOLIKUS PLÉBÁNIA-TEMPLOM (1), amely a bazilika felépítéséig sorrendben a város harmadik székesegyháza volt. A templomot 1717–1742 között építették provinciális barokk stílusban. Építtető püspökei: gróf Csáky Imre, Luzinszky István, Okolicsányi János és gróf Csáky Miklós. A késő barokk tornyot 1800-ban emelték a hajó elé.

A templomot legutóbb külsőleg 1991-ben, belsőleg pedig 1996-ban újítták fel.

A szentélyben levő barokk főoltár a 18. század harmincas éveiből származik, a város legrégebbi fennmaradt oltára. A Szent Lászlót ábrázoló oltárképet, melyen királyunk átveszi a váradi püspöktől a város kulcsát, Friedrich Silcher bécsi akadémiai festő készítette 1863-ban. Ez a templom legértékesebb képe. A mellékoltárok 18., illetve 19. századi emlékek. Mindkettőt Böhm Pál festette 1861-ben. Jobb oldalon található a Szent Bonifác-oltár (koporsóoltárában 1750-től őrzik Szent Bonifác római vértanú ereklyéjét), balra pedig a Nepomuki Szent János-oltár.

A templombelső dongaboltozatát Túry Gyula képei díszítik (1908). A bejárattól a szentély felé sorakozó festmények: Szent László vizet fakaszt a sziklából, Szent László templomot épít Váradon; a szentély boltozatán: Szent Cecília orgonán játszik az oltári szentség előtt. Említést érdemel a mellékoltárokkal egykorú, díszesen aranyozott szószék is.

A Szent László-templom bejáratával átellenben található a VÁROSHÁZA (2). Az eklektikus stílusú épületet 1902–1903 között emelték a római katolikus püspöki lak helyébe. Tervezője és kivitelezője ifj. Rimanóczy Kálmán. Ez a tér kulcsépülete, markáns középrizalitja a tér felé néz. A folyóparti szárny két, szögben megtört homlokzati szakaszának találkozásánál négyzetes alapú, 50 méter magas torony emelkedik. A 20. század elején tűzjelző őrtorony is volt. A városháza épülete a Polgármesteri Hivatalnak, Nagyvárad Helyi Tanácsának és egyéb intézményeknek az otthona.

A tér baloldalán, a **Pavel utca** sarkán álló **GÖRÖG KATOLIKUS PÜSPÖKI PALOTÁT** (3) is ifj. Rimanóczy Kálmán terve alapján építették, 1904-ben. Neobizánci jegyekkel tarkított eklektikus stílus jellemzi. Évtizedekig a megyei könyvtár működött benne.

Nem messze tőle (az 5. szám alatt) a város legjelentősebb profán klasszicista épülete, az egykori **KOVÁTS-HÁZ** talál-

ható. A 18. század első harmadában emelt ingatlan két részre tagolja a teret, egy szűkebb délre és egy tágasabb északra.

A Kováts-féle háztól délre található a szentélyével a tér felé néző GÖRÖG KATOLIKUS SZÉKESEGYHÁZ (4) (1948–2005 között Sf. Nicolae ortodox templom). 1800–1810 között építették klasszicizáló barokk stílusban. Tornya 1803-ból való. Jelenlegi toronysisakja 1910–1912 között készült, előtte 1836-ban és 1907-ben tűzvész pusztította el a barokkos, majd a nyolc kis fiatornyos sisakot. Belső tere kereszt alakú. A díszes keretezésű freskókat 1892-ben Szirmai Antal festette; 41 képből álló ikonosztáza bizánci stílusban készült, de a barokk hatás is érződik rajta.

A tér délkeleti részét az ORTODOX KATEDRÁLIS (5) uralja. Közismert nevét – Holdas templom – az oromzat középen elhelyezett félgömbörről kapta, amely a Hold változását jelzi (Georg Rueppe in Grosswardein – 1793). 1784–1790 között épült, 1832. június 11-én szentelték fel. A klasszicizáló barokk legszebb váradí példája, a kiváló terv Eder Jakabot dicséri.

Építészeti szempontból a templom belső terét is a nyugodt, klasszicizáló késő barokk stíluselemek jellemzik, de a díszítés elüt ezektől. Az egyházi rítus megköveteli a bizánci stílus hagyományaihoz való ragaszkodást. A szentélyt elválasztó, négy emeletre osztott, 45 képet magában foglaló ikonosztáz képeit Alexandru és Arsenie Teodorovici festette. A freskók újabb keletűek, 1977–1979 között készítette őket a fővárosi Eremia Profeta.

Építészeti szempontból említést érdemel a **Vasile Alecsandri (Zöldfa)** utca sarkán levő szecessziós stílusú bérház, az egykori MOSKOVITS-PALOTA. 1911-re épült fel teljesen, Vágó László és József terve alapján.

A tér északkeleti részén Erdély talán legszebb szecessziós épülete, a FEKETE SAS PALOTA (6) látható. Elődjét, az 1714-ben épített ódon Sas fogadót 1906-ban bontották le. Egy ideig a városháza is itt volt. 1798. augusztus 26-án a nagyteremben tartották az első magyar nyelvű váradi színelőadást. Az eseményt megörökítő emléktáblát átmenekítették ugyan

az 1909-re felépült Fekete Sas palota Independentei (Kossuth) utcai homlokzatára, de onnan 1989 nyarán eltávolították.

A Fekete Sas palotát Komor Marcell és Jakab Dezső tervezte. Érdekessége a három utcára nyíló üvegfedelű passzázs. A V. Alecsandri utcára vezető kijárata az egykori Zöldfa fogadó épülete alatt halad el. (A Zöldfa Szálló nagytermében ma a bábszínház van.) A passzázs központi kupolája melletti üveg-homlokzaton levő sas-vitrail a nagyváradi Neumann K. munkája 1909-ből. (A főbejárat feletti ennek gyenge utánzata.)

Az épületben egykoron vigadó működött (az emeleten), itt volt a Fekete Sas Szálló (ma is az), az Uránia filmszínház, a Bonbonnière kabaré, ahonnan Nagy Endre indult el a hírnév felé. Jelenleg is számtalan üzlet, a Libertatea mozi és egy bankszékház van itt.

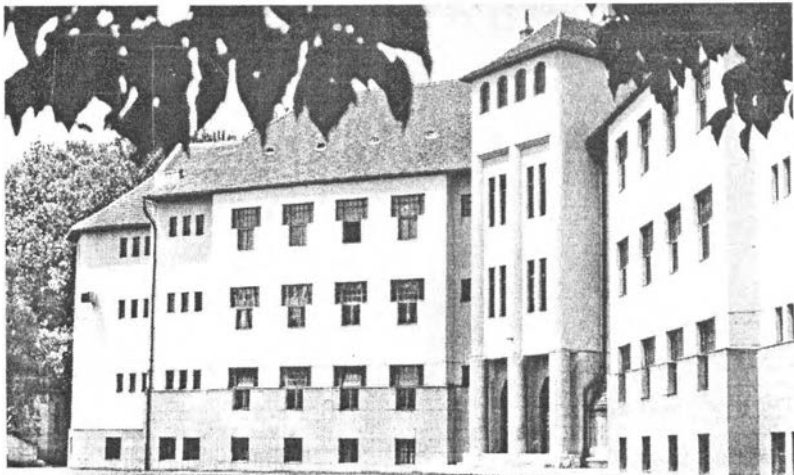
Az Unirii (Szent László) tér szobrai újabb keletűek. **Mihai Viteazul lovas szobrát** (Ion Gheorghii alkotása 1994-ből) a szovjet háborús emlékmű, Ferdinánd király lovas szobra (1924), Szent László bronzszobra (1893), illetve kőszobra (1739) előzte meg. A tér másik szobrát **Emanuil Gojdu**nak állították, kőből (1988 – Mircea Ștefănescu).

Újváros főteréről dél felé az **Avram Iancu (Kert) utca** vezet, majd az **Armateri Române (Rulikowski) utca** visz a városi (Rulikowski) temetőig. Ezt 1870-ben nyitották meg. Közismert nevét az 1849-ben Váradon kivégzett lengyel hazafiról, Rulikowski Kázmérről kapta, akinek sírja közvetlenül a bejárat mellett van.

Az utca elején található a volt **HADAPRÓDISKOLA** monumentális épülete, amely a Körösvidéki Múzeum új székhelye.

Nem sokkal a temető előtt (5. szám) a **NAGYVÁRADI EGYETEM** épületegyüttese található. 1913-ra készült el csendőrskolának, Vágó József terve alapján, szecessziós stílusban.

Folytatva utunkat visszafelé a **Bălcescu (Rhédey) park** bejáratánál a névadó **Nicolae Bălcescu szobrát** láthatjuk (1970 – Fekete József). Nem messze tőle 1908-tól 1919-ig egy fából épített nyári színpark működött.

A park végén található az **ÁLLATKERT**, közepén a területet Nagyvárad városának adományozó gróf Rhédey Lajos és neje mauzóleumával. A fehér alabástrom szarkofágot – mely sürgős restaurálást igényelne, akárcsak az egész kápolna, berendezéseivel együtt – Ferenczy István készítette 1834-ben. Külsőleg 2004-ben tatarozták.

Visszatérve az Unirii (Szent László) térről kelet felé, három utcán keresztül lehet eljutni a December 1. térre. A Körös felőli első utca egy részét lebontották, helyére parkoló és **Mihai Eminescu szobra** (1990 – Ovidiu Maitec) került. Ezen az oldalon jelentős értékkel bír a **NEOLÓG ZSINAGÓGA** (7).

1878-ra készült el az eklektika jegyében, mór stílusjegyek felhasználásával. Tervezője Busch Dávid városi főépítész.

Az utca másik oldalán, közvetlenül a Sas palota melletti ház (3. szám) udvarának mélyén, szemben a zárt kapualjjal volt a századfordulón a Szabadság szerkesztősége. Itt kezdte Ady a váradi „újságírói robotot” 1900 januárjában, olyan barátok mellett, mint Biró Lajos és Nagy Endre. Innen szerződött át 1901 májusában a Nagyváradi Naplóhoz.

Az utca másik végének a sarki épülete (11. szám), az egykori FÜCHSL HÁZ (8) érdemel még említést. Ez a szecessziós stílusú bérház 1903-ban épült, Bálint Zoltán és Jámbor Lajos budapesti építészek terve alapján.

A **December 1. tér**, mint hajdani neve – **Nagyvásár tér** – is sugallja, a 18. század első felében már vásároszó hely volt. Az előljáróság 1722-ben tíz kalmárnak engedélyezte, hogy itt téglából épített és zsindegyel fedett boltokat nyisson. A park közepén áll a **román katona szobra** (1959 – Iulia Onița), a mögötte levő **szakszervezeti kultúrház** az 1970-es évek elején épült.

A tér jelentősebb épületei a századforduló eklektikus és szecessziós stílusát tükrözik. Építtetői a város gazdag kereskedői voltak. Az északi fronton Andrényi Károly és fiai (4–6. szám), ifj. Ullmann Izidor (12. szám) háza állt. Ma itt működik a városi könyvtár.

A 10. szám alatt épült fel 1894-re a **KERESKEDELMI CSARNOK** (9), ma az egyetem orvosi karának ad otthont. Egy évszázada a sarki részén még a kereskedők körében kedvelt Lloyd kávéház, míg a Körös felőli oldalán a **Felső Kereskedelmi Iskola** működött. A jó akusztikájú díszteremben gyakran tartottak koncerteket is.

Az egykori Kereskedelmi Csarnok északi frontja a Körös-parti **Emanuil Gojdu (Deák Ferenc) utcára** néz. Továbbhaladva a gesztenyefákkal szegélyezett Körös-parton a **Spiru Haret (Reáliskola) utca** sarkán elérjük a **GOJDU LÍCEUMOT** (10). E kétszintes, eklektikus stílusú iskolát 1893-ban építették **Állami Főreáliskolának**, Busch Dávid és Knapp Ferenc terve alapján. Az 1873-ban létesített főreáliskola addig a Szent László téri egykori püspöki lakban (a mai városháza helyén) működött.

A középiskola előtti kis utcán át visszajutunk a **December 1. térre**. A keleti részén a nyolcvanas évek végén épített tömbházak szinte teljesen eltakarják a várat, de már épül ugyanitt egy ortodox katedrális is.

A szerényen meghúzódó VÁR (11) a város legősbibb magja. A régmúlt emlékeiből már csak a reneszánsz stílusú külső védőövezet őrzött meg valamit. 1569-től, János Zsigmond uralkodása alatt kezdtek el az építést – a 11. századból való, de folyamatosan átépített belső vár köré –, majd folytatták Báthory István, Kristóf és Zsigmond idejében, mígnem 1598-ra a Földbástya kivételével gyakorlatilag az egész külső vár elkészült. Ez utóbbit Bethlen Gábor építtette át 1618-ban. Ezért is őrzi a fejedelem nevét a főbejáratú jobbira levő bástya. A rajta levő töredezett mészkő emléktábla 1618-ból való, Bethlen Gábor építkezését idézi. A bástyák az óramutató járását követve: Csonka bástya, Aranyos bástya (nevét az aranyozott Báthory-címerről kapta, amely egykoron az ormán volt, mára csak egy oroslánfej és egy töredékes évszám – ...572 – látható rajta), Veres bástya, Királyfia bástya (János Zsigmondról elnevezve), Bethlen-bástya.

↓

Belépve a várkapun a külső udvarban jobbra egy 17. század végi – mára bezárt – pékség található. A belső épületek az 1620-tól épített egykori ötszögű Bethlen-palota részleges lebontásából és átalakításából származnak. E kaszárnyaépület

1881-ből való. A Bethlen-kori építkezést a belső vár nyugati szárnyának déli sarkában levő, dongaboltozattal fedett nagyterem példázza. Értékesek a heraldikus, állat- és növényfüzéreket ábrázoló 17. század eleji stukkódíszítmények.

A belső vár északkeleti szárnyában levő barokk stílusú római katolikus templomot 1775 körül építették. Sokáig kihasználatlanul, elhanyagoltan állt. Tempfli József megyés püspök

állította helyre kívül-belül 1992-ben. Bejárást a velencei várkapun keresztül biztosítottak. Az egykori kis helyőrségi templomnak semmi köze a Szent László által valamikor 1083–1095 között alapított püspökség székesegyházához. Az a mostani belső vár udvarának helyén volt. Eredetileg román stílusban kezdték el építeni a szent király életében, majd a 14. század negyedik évtizedében gótikus stílusban megnagyobbították és átépítették. Az ostromok, a földrengések következtében elpusztult, köveit Bethlen Gábor használta fel a várbeli építkezésekhez. A vár jelenleg igen elhanyagolt. Bár a városvezetés újabban foglalkozik sorsával, több fórumon is beszéltek helyreállításának szükségességéről, eddig a pénztelenség miatt egyetlen megnyugtató intézkedést sem hoztak. A használható részeket jelenleg az állami levéltár, az egyetlen képzőművészeti kara és több cég foglalja el.

Emléktábla felirata Szent László király tiszteletére, a vártemplomban:

E VÁRBAN TEMETTÉK EL
 AZ 1095-BEN ELHÚNYT
 SZENT LÁSZLÓ KIRÁLYT,
 AZ ÁLTALA ALAPÍTOTT
 VÁRADI PÜSPÖKSÉG
 SZÉKESEGYHÁZÁBAN.
 SIRJA KIRÁLYI ZARÁNDOK-
 ÉS ISTENÍTÉLETI HELY VOLT
 ÉVSZÁZADOKON KERESZTÜL.
 E TÁBLÁT KEGYELETTTEL ÁLLITTATTA
 SZENT LÁSZLÓ HALÁLÁNAK 900.
 ÉVFORDULÓJÁN, A VARADIUM
 '95 ÜNNEPSÉG ALKALMÁBÓL
 TEMPFLI JÓZSEF MEGYÉSPÜSPÖK
 ÉS SZENT LÁSZLÓ NÉPE.

Anyaga fehér márvány. Készítette Balázs Jenő kőfaragómester, a Nagyváradi Római Katolikus Püspökség megrendelésére, a PBMEB segítségével. Az emléktáblát az 1995-ös Vardinum alkalmával avatták fel, nagy ünnepség keretében.

Mielőtt folytatnánk a nézelődésünket a vár előtti téren, érdemes befordulni a tőle északra levő **Clujului (Kolozsvári) utcába**. Velence városrészbe vezet, amelyet az első reánk maradt dokumentum 1281–94 között a katolikus püspökséggel kapcsolatban említ.

A **főterén (Tineretului tér)** levő RÓMAI KATOLIKUS PLÉBÁNIATEMPLOM már a harmadik ezen a helyen. Báthori András 1338-ban építtetett ide klostrot és templomot a klarissza apácáknak. Ez utóbbi egyúttal a plébániatemplom szerepét is betöltötte. A török fennhatóság alatt pusztult el. Helyére 1734-ben kezdtek építeni egy barokk templomot (a tornyát 1804 és 1811 között emelték). A mostani templomot Szaniszló Ferenc püspök (1850–1868) építtette. A romantika jegyében készült, túlsúlyban neoromán és neogótikus elemekkel. Három szép neogótikus oltára van, az oltárképek 19. századi ismeretlen festő alkotásai.

A közeli **Anton Bacalbaşa utcában** levő barokk ORTODOX TEMPLOM műemléki szempontból jelentős. Építése 1768-ra datálható, 1779-

ben szentelték fel. Az 1836-os tűzvészben leégett, újjáépítették; 1864-ben tornyot emeltek a homlokzata elé. A hajót a szentélytől egy 49 képből álló ikonosztáz választja el. Gazdag díszítése, Axente és Mihail Piltaurer mesterek képei az ikonosztázt az ország ezen részének legértékesebb darabjává avatják.

E rövid velencei kitérő után megtekintésre vár a **December 1. (Nagyvásár) tér** déli frontja is. Ennek legjelentősebb épülete a 9. szám alatti ULLMANN-PALOTA (12). A neves kereskedődinasztia, Kurländer és Ullmann építtette 1913-ban. Löbl Ferenc tervezte szecessziós stílusban. Jellegzetesek a második emelet ablakai alatti domborművek a hétágú gertyatartóval, valamint a menórát őrző núbiai oroszzlánnal. A pécsi Zsolnay cég készítette őket.

Nem messze innen, a **Mihai Viteazul (Zárda)** utca elején található az **ORTODOX ZSIDÓ TEMPLOM (13)**. 1890-ben építette Várad ortodox hitközsége ezt a mór stílusjegyekkel díszített, eklektikus stílusú templomot, Bach Nándor terve alapján.

Átellenben, az **EGYKORI ZSIDÓ ISKOLA** és a tanári lakások helyén 1993 szeptemberétől a Lorántffy Zsuzsanna Református Gimnázium működött, majd az ezredforduló után átvette a Partiumi Keresztény Egyetem, valamint itt működik a Királyhágómelléki Református Egyházkerület Dokumentációs Központja (KREDOK).

Visszatérve a Mihai Viteazul utcán és a sarki feszületnél balra fordulva a **General Moşoiu (Kapucinus) utcához** érünk. A masszív kőkerítéssel körülvett sarki telken az egykori **KAPUCINUS TEMPLOM** (14), jelenleg plébániatemplom és a volt rendház található. Mindkettőt 1734–1742 között építették, de az 1836-os tűzvészben leégtek; a mostani klasszicista stílusú templomot és rendházat 1838-ra emelték Barthel György terve alapján.

A templombelső 1942-ig teljesen fehér volt, akkor festette ki Szilágyi János és Dobóczy József. Művészi szempontból említést érdemel az oldalkápolna Nepomuki Szent Jánost ábrázoló oltárképe, a Szent Kereszt-mellékoltár képe (Göltz József – 1836), valamint a főoltár képe, a Sarlós Boldogasszony (19. századi ismeretlen festő alkotása).

Az amúgy rendezett utcában a 14. szám alatti VÁ-GÓ-HÁZ képvisel még építészeti értéket. Vágó József és László terve alapján építették 1905-ben. Nem messze tőle a 10. szám alatt volt a közkedvelt Kék Macska vendéglő és kerthelyiség. A sarki Holdas templomnál az Unirii térre érünk ki.

A Moşoiu (Kapucinus) utcával párhuzamosan húzódik a **Vasile Alecsandri**

(Zöldfa) utca. Egykori nevét a közepén lévő (8–10. szám) ZÖLDFA FOGADÓRÓL nyerte, amelyet valamikor az 1760-as években építettek. Azóta többször is kibővítették, átalakították, legutóbb 1908-ban, Sztarill Ferenc terve alapján. Akkor nyerte el mai külsejét. Belsőleg azóta is többször változtattak rajta. Felszámolták a szállodát és a kávéházat, az egykori Bonbonnière kabaré helyén ma a bábszínház található.

A 4. szám alatti szecessziós oromzatú ház egykoron DEUTSCH K. I. PORCELÁNHÁZAKÉNT VOLT ismert, jelenleg az ING Bank székháza. Valamikor 1906–1910 között épülhetett.

A Zöldfa utca páratlan oldalának sarkánál a már megtekintett Moskovits-palota szomszédságában a szecessziós ROTH-HÁZ (3. szám) található. 1912-ben építették Mende Valér terve alapján. A 13. szám alatt az egykoron neoklasszicista stílusban épített kis palota, az AMANT-HÁZ található (homlokzatát rég lecsupaszították). A világségi fegyverletétel után egy időre ide internálták Görgey Artúrt.

A főtéri városházát két utca határolja. Északon a **Tudor Vladimirescu (Körös)**, délen a **Városháza (Teleki) utca**. Az első a Sebes-Körös közelsége miatt kapta a nevét. Egykoron az északi oldalán a főleg tímárok lakta szerény házak telkei lenyúltak a folyóig. Az utca legjelentősebb épülete a 28. szám alatti **EVANGÉLIKUS TEMPLOM (15)**. Erre a telekre az Érolasziból származó sváb telepések 1813-

ban imaházat építettek. Ezt használták 1902-ig. A mostani háromtornyú neogótikus templomot 1903-ra építették fel Petz Samu terve alapján. Értékes a szentélyében a Palka cég által készített színes üvegablak, a kovácsoltvas csillár és az 1813-ból való, vörösrézből készült keresztelőmedence.

A Tudor Vladimirescu utcát a Városháza utcával összekötő **Duliu Zamfirescu utca (Dudek sikátor)** végén a századelőn egyszerre két szecessziós stílusú épületet is emeltek. Az első a Helység- és Lakásgazdálkodási Vállalat székháza (3. szám). **IPAR ÉS KERESKEDELMI KAMARÁNAK** épült 1907-ben, tervezői Komor Marcell és Jakab Dezső. Az átellenben levő sarki bérház **DR. NEMES HÁZA**. Mende Valér tervezte, 1909-re lett kész.

E két ingatlantól nem messze található a **Városháza (Teleki) utcában** az újvárosi kálvinista polgárok által emelt kéttornyú **REFORMÁTUS TEMPLOM (16)**. A klasszicista stílusú épületet Szász József tervezte. Alapkövét 1835-ben tették le.

Építését késleltette az 1836. évi tűzvész, majd a szabadságharc. 1853-ra fejezték be, de a tornyokat csak 1870-ben emelték. A keleti toronyban található az 1871-ben öntött Koia-harang, amely 36 mázsájával Várad legnagyobb harangja.

A templom mellett 2003-ban avatták fel az ARANY JÁNOS REFORMÁTUS KOLLÉGIUM új épületét.

Közel a templomhoz, átellenben, a 27. szám alatt 1937-ben építették a REFORMÁTUS PÜSPÖKI PALOTÁT. Elkán Károly tervezte. 1991-től ebben az épületben működik a Sulyok István Főiskola, majd 1999-től a Partiumi Keresztény Egyetem.

Az utca végén, a **Decebal (Vitéz) utcával** való kereszteződésnél a tömbházak közül kiemelkedik modern vonalaival az

EMANUEL BAPTISTA TEMPLOM. A román gyülekezeti központ Pafka Ernő terve alapján készült, 1995-ben adták át.

A baptista templom előtti Decebal (Vitéz) utca a Körös-hídon túl is folytatódik Olaszi városrészben. Ennek első okleveles említése – önálló településként – 1215-ből maradt fenn. E városrészsel való ismerkedésünk ellenben nem itt, hanem a Szent László-templom terére visszatérve, a hídon túli **Ferdinánd király (Bémer) térrel** folytatódik. Ez régebbi a Szent László térnél, mai alakja mégis csak a 18. század második harmadában alakult ki, miután lebontották a közepén éktelenkedő földszintes épülettömböt. A századfordulón épült ki a tér mai harmonikus képe, fő helyen a színházzal, körülötte szállodákkal, tükrös kávéházakkal.

A volt Szigligeti Ede, ma **ÁLLAMI SZÍNHÁZ (17)** a vára-di eklektikus építészet gyöngyszeme. A neves bécsi színház-építő cég, Fellner és Helmer terve alapján épült a századfordulón, ünnepélyes megnyitóját 1900. október 15-én tartották. A neoklasszicista homlokzatú, egyébként neoreneszánsz stílusú színház barokkos díszítésű belsőt takar. A kocsifeljáró két oldalán a dráma és a komédia kőszobrai láthatóak, a budapesti Mayer szobrászműhelyből kerültek ki. Margó Ede szobrászművész alkotását, Szigligeti Ede mellszobrát 1912-ben állí-

tották a színház elé. A színház szomszédságában levő bazár-épületet azért építették, hogy a bérleti díjakból is törleszthessék az itt lebontott házak óriási kisajátítási költségeit.

Közvetlenül a színház mellett található az ASTORIA SZÁLLÓ ÉS KÁVÉHÁZ (18). 1902-ben a közis-

mert EMKE kávéháznak és szállónak építették Sztarill Ferenc terve nyomán; 1906-ban a mellékutca irányában kibővítették. Közkedvelt találkozóhelye volt a művészeknek, íróknak, újságíróknak.

Az épület falán találjuk Ady Endre kávéházi emléktábláját.

Felirata: **EBBE A HÁZBA JÁRT**

IRNI, PIHENNI, BARÁTAIVAL BESZÉLGETNI

A NAGY FORRADALMÁR KÖLTŐ:

ADY ENDRE,

**A KAPITALIZMUS ÉS FEUDALIZMUS ELLENI
KÜZDELEM HARCOSA ÉS AZ EGYÜTTÉLŐ NÉPEK
TESTVÉRISÉGÉNEK HIRDETŐJE.**

Anyaga fehér márvány. Valamikor az 1950-es években avatták fel. A bejárati ajtó másik oldalán román nyelvű emléktábla is van, hasonló megfogalmazással és egy hibás évszámmal: 1901–1904. Az épület csak 1902-ben lett kész.

A színház mellett, illetve mögötte levő ADORJÁN-HÁZAK (Patrioților utca 4–6.) 1903-ban (6. szám), illetve 1905-

ben (4. szám) épültek Komor Marcell és Jakab Dezső tervei alapján. Virágmotívumokkal gazdagon díszített homlokzatukkal a szecessziós stílus lechneri irányzatához igazodnak.

Az Astoriával átellenben a TRANSILVANIA (egykori PANNÓNIA) SZÁLLÓT (19) Guttman József építész vezetése alatt 1904 nyarára építették fel. Főhomlokzatán a két emelet közti, virág, szalag, puttó kombinációjából formált és gra-

fittószerű díszítés vonja magára a figyelmet. A szomszédos Astoria kávéházzal ellentétben vendéglője díszítésében megőrizte a századforduló hangulatát.

Közvetlen szomszédját a KÖZPONTI TAKARÉK-PÉNZTÁR székházának építették 1907-ben. Az ifj. Rimánóczy Kálmán tervezte épület ma is a bankvilágot szolgálja, de itt található a VÁROSI KULTÚRHÁZ is, amely a két világháború között újságíróklub volt. A felújítások során az épület sokat veszített szecessziós stílusjegyeiből.

A híd melletti **Ady Endre (Szent János) utcában** az 5. szám alatt volt a Juhász Gyula által is látogatott

Kis Pipa vendéglő. Az innen nem messze, a 11. szám alatti jelentéktelen házon elhelyezett emléktáblán az olvasható, hogy a Nagyváradai Napló itteni szerkesztőségében dolgozott 1901 és 1904 között Ady Endre.

Felirata: ÎN ACEASTĂ CLĂDIRE A LUCRAT
ÎNTRE ANII 1901 – 1904 POETUL
ADY ENDRE, LA REDACȚIA
ZIARULUI NAGYVÁRADAI NAPLÓ

EBBEN AZ ÉPÜLETBEN DOLGOZOTT
A NAGYVÁRADAI NAPLÓ
SZERKESZTŐSÉGÉBEN 1901–1904
KÖZÖTT ADY ENDRE KÖLTŐ

Anyaga fehér márvány. Mérete 40x60 cm. 1977-ben avatták fel, a költő születésének centenáriumán. Sajnos a szöveg pontatlan. Igaz, hogy a főszerkesztő, Fehér Dezső lakásából leválasztott udvari szobában volt a redakció, de csak 1902 májusa és 1903 novemberére között, Ady pedig tudvalevőleg már 1903 októberében kilépett a szerkesztőségből. De a szerkesztőség is elköltözött a Körös (ma Tudor Vladimirescu) utcába 1903 novemberében.

Visszatérve a Bémer térre, annak jobb oldali frontján a sárga színű sarki LÉVAY-HÁZ (20) (1894-ben épült Hanzlián János terve alapján) után néhány jelentéktelen múlt századi ház, majd egy klasszicista stílusjegyeket viselő épület áll.

Utána az egykori POYNÁR-HÁZ következik (évtizedekig az Eminescu könyvesbolt volt benne). Sztarill Ferenc tervezte, akárcsak az Emke épületét. Szecessziós stílusú, 1907-ben épült. Szomszédságában kis kerthelyiséggel a CRIȘUL REPEDE (egykori RIMANÓCZY) SZÁLLÓ található. Körös felőli (a Libertății térre néző) szárnyát a fürdővel együtt Várad neves építész, id. Rimanóczy Kálmán építette 1892-ben. (21) Ő 1900-ban a Bémer tér felőli Magyar Király kávéház helyére is kiterjesztette szállodáját, földszintjén megnyitotta a gyorsan közkedveltté vált ROYAL KÁVÉHÁZAT. Ez utóbbi gaz-

dag díszítését ma is őrzi az ORADEA VENDÉGLŐ. A szálló tulajdonosa, id. Rimanóczy Kálmán az egész ingatlant végrendeletileg a városra hagyta.

A szálloda kerthelyiségénél kezdődik a sétálóutcává alakított **Republicii (Fő) utca**. Jobb oldalán, a jelenlegi korszerű üzletház mögött volt 1857-től a fából épített NYÁRI SZÍNHÖR, előbb fedetlenül, majd többszöri átépítés után már zárt színházként. Később mozi, sírkőraktár, vigadóféle helyiség lett, mígnem 1954-ben lebontották.

A bingószalonnal szomszédos az **Aurel Lazár (Nagysándor József) utca** sarkán a **PARK SZÁLLÓ (22)**. Weiszlovich Emil és Gyula 1903-ban vásárolta meg az ódon Bethlen-kastélyt, és kitartó munkával 1915 tavaszára szállodává építették át.

A szálloda sarkánál befordulva, az Aurel Lazár (Nagysándor) utca 4. szám alatti emeletes házon levő szürke emléktábla szövegéből megtudjuk, hogy ezen a helyen volt **Nagysándor József honvéd tábornok, aradi vértanú** ifjúsági lakhelye. Itteni földszintes, késő barokk stílusú szülőháza helyébe építették a 19. század nyolcvanas éveiben a ma látható bérházat.

Szövege:

NAGY SÁNDOR
HONVÉD TÁBORNOK ARADI VÉRTANU
IFJUSÁGI LAKHELYE
VÉRTANUVÁ FELAVATOTT 1849 OCT. 6án

————— • —————

NAGY VOLTÁL NÉVRE, NAGY BAJNOKI SZIVRE
HAZÁDHOZ
NAGYLELKED BŰN VOLT TÖRPE BAKÓD ELŐTT!
S BOSSZUJA MÉG A BITORT A GYALÁZAT MÉLYIRE
DOBTA
TRÓNOKNÁL MAGASABB FÉNYRE EMELTE DICSÉD
Szemere Miklós
MEGÖRÖKITETETT A NAGYVÁRADI POLGÁRSÁG
ÁLTAL.

Anyaga szürke márvány, kerettel. Mérete 95x110 cm. 1873. október 11-én avatták fel. Az emléktáblát eredetileg a földszintes Eleméry-ház falára tették, ahol a valóságban töltötte gyermek és ifjúkorát. A házat az 1880-as években átépítették, így erre kellett áthelyezni. 1937 májusában a hatóság levétette a falról. A múzeumban őrizték, majd 1941-ben visszahelyezték.

A Park Szállóval szemben a két utca által határolt ADY ENDRE KÖZÉPISKOLA (23) található. Az Orsolya-zárda részére vásárolt itt házat 1771-ben Szentzy István apát, majd alapítványt tett egy leánynevelő intézet létesítésére. 1772-ben felépítették a templomtól északra levő klauzuraépületet.

Három évre rá felszentelték a zárda templomát (Szent Anna-templom), és felépítették a tőle délre levő sarki részt is. A barokk stílusú épületeket és templomot 1858–1859-ben gótizáló stílusban átépítették, így láthatók ma is. Az ennél újabb szárnyak az eklektikus stílus jegyében születtek.

Visszatérve a Fő utca elejére, a **Iosif Vulcan (Rimanóczy) utcán** át a Körös-parti sétányra, az egykori korzóra jutunk. Néhány szecessziós stílusú bérház hívja fel magára a figyelmet: a 7. és 9. szám alatti, 1910–1911 között épített, Mende Valér tervezte bérházak, valamint az F. C. Bihar sportklub székháza (11. szám), az egykori DARVAS-LA ROCHE-HÁZ (24). Ez utóbbi 1911-re épült fel a Vágó fivérek terve alapján, udvara a Körös-parti sétányig terjed.

A 35. szám alatt van a **IOSIF VULCAN EMLÉKMŰZEUM**. Az utca névadóját elsősorban irodalomszervezőként, a Familia című lap alapítójaként emlegetik, bár szépíróként is ismert volt.

A sétányt magában foglaló **Libertáji teret** a millenniumi ünnepekre alakították ki, innen egykori neve is: **Ezredévi emléktér**. Az elején látható **Iosif Vulcan mellszobra** (1964 – Fekete József), nem messze tőle pedig **Szacsvay Imre egész alakos bronzszobra** (1907 – Margó Ede). A megye szülötte a Habsburg-ház trónfosztását kimondó debreceni országgyűlés jegyzője volt, ezért szenvedett mártírhalált 1849-ben. Kissé

arrébb, a Körös-parti református templom előtt található a park legfiatalabb, **Lorántffy Zsuzsannát ábrázoló bronzszobra** (1996 – Gergely István). A Magyar Reformátusok III. Világtalálkozója alkalmából avatták fel.

Az **OLASZI REFORMÁTUS TEMPLOM** (25) II. József türelmi rendeletét követően épülhetett. 1787-ben szentelték fel.

A klasszicizáló barokk templomhajó elé 1884-ben emelték az eklektikus tornyot (id. Rimánóczy Kálmán). Szomszédságában a világtalálkozóra készült el a **LORÁNTFFY ZSUSANNA EGYHÁZI KÖZPONT**.

Az olaszi református templom kertjében van a **Millenniumi emlékoszlop**. Az andezitből faragott emlékoszlop két tömbből áll, melyek illeszkedésüknél a Szent Korona körvonalait fogják körül. A felső tömbön Vörösmarty idézete olvasható: ÉL NEMZET É HAZÁN. Az alsó tömbön a Királyhágómelléki Református Egyházkerület és az Olaszi Református Egyházközség nevei szerepelnek, mint az emlékmű állítói. Alkotói Gergely István, Dóczi András és Bocskai Vince szobrászművészek. 2000. november 19-én avatták fel.

Ha a templomtól ismét a Fő utca irányába indulunk, az Aurel Lazár (Nagysándor József) és a Şaguna (Jakab Mihály) utcák kereszteződésénél levő eklektikus stílusú iskolaközpont előtt visz az utunk. A sarki részt REFORMÁTUS ISKOLA ÉS

TANÍTÓKÉPZŐ részére építették 1897-ben, 1905-ben tovább bővítették. Az 1948-ban államosították, az ezredfordulót követően a Lorántffy Zsuzsanna Református Gimnázium otthona.

A főhomlokzat előtti **Şaguna (Jakab Mihály) utca** a **Traian (Széchenyi) térre** vezet. Az itteni park közepén levő ADY ENDRE-EMLÉKMÚZEUMOT 1955-ben létesítették, a múlt századi Müller-kioszk, a „Mülleráj” épületében. Előtte van Ady mellszobra, Vetró Artúr 1957-es alkotása. Talapzatán eredetileg az a Mária mennybemenetele bronzszobor állt, mely jelenleg a Barátok temploma udvarán látható.

A tér déli frontját a három utcára kiterjedő egykori VÁRMEGYEHÁZA (26) uralja. Ma is megyeháza. Valamikor az 1760-as években építették barokk stílusban, az 1855-ös évi átépítés és bővítés során kivetkőztették eredeti stílusjegyeiből.

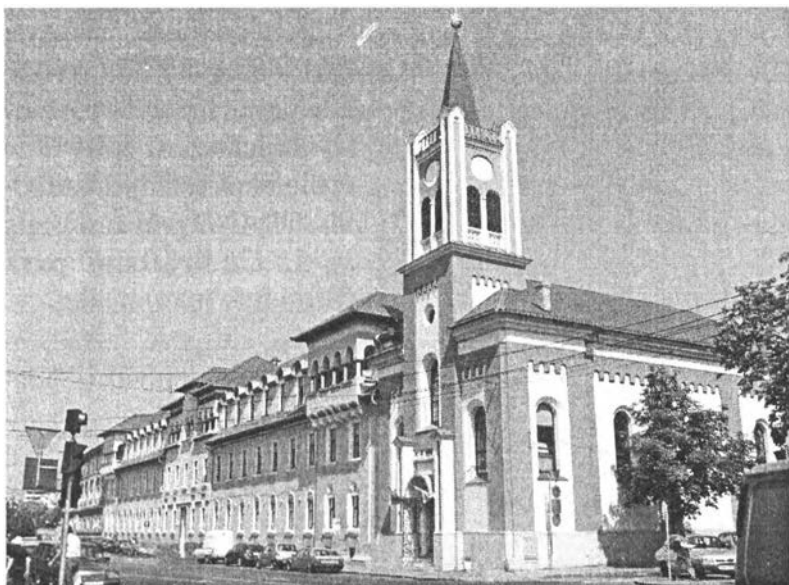

Továbbhaladva kelet felé az elkeskenyedő téren, a tömbházak árnyékában egy minden építészeti stílust nélkülöző kis, falusias templom szerénykedik. 1692-ben építették és szentelték fel SZENT BRIGITTA (27) tiszteletére. Ideiglenesen a római katolikus székesegyház szerepét is betöltötte. Birtokolták a ferencesek, a pálosok, az örmény katolikusok, majd a rutén görög katolikusok, mígnem 1948-ben – a görög katolikus egyház megszüntetése után – ortodox templom lett (Sf. Treime). Nyolcvanas évekből származó külső mozaikképei nem kötődnek a templom múltjához.

A hosszan elnyúló zöldövezetbe **B. Št. Delavrancea** (1979 – Cornel Medrea) és **Avram Iancu** (1994 – Cornel Durgheu) mellszobrát helyezték. A **Magheru (Sztaroveszky) utca** sarki ortodox templom (Sf. Mare Mucenic Gheorghe) mint **SZEMINÁRIUMI TEMPLOM** (28) vált ismertté. A jezsuita szerzetesek építették 1772-ben a török fennhatóság előtti templomuk és rendházuk helyére. A rend feloszlata után, 1792-ben II. Lipót császár a görög katolikus püspökségnek juttatta. A

templomot 1858-ban romantikus stílusban újjáépítették, belső elrendezése barokkos, díszítése bizánci jellegű maradt.

A Magheru (Sztaroveszky) utcán túl a **Strand sétány** következik, elején a DACIA (2000-től CONTINENTAL) SZÁLLÓVAL (1970-ben épült Ionescu Vladimir terve alapján, 2000-ben korszerűsítették).

Vele szemben a magyar BAPTISTA TEMPLOM (29) található, amelyet Örmöy Gyula tervezett, és 1913-ra épült fel. A sétány a VÁROSI STRAND felé tart, végig az I. C. Brătianu park (Bunyitay liget) mellett.

Ha városnéző sétánk során visszafordulunk a Traian (Széchenyi) tér irányába, elhaladva az ÜGYVÉDI KAMARA Enescu (Rítóók Zsigmond) utca sarki épülete előtt (1909-ben építették ifj. Rimanóczy Kálmán

terve alapján, szecessziós stílusban), az IGAZSÁGÜGYI PALOTA (30) impozáns székházához jutunk. Az egykori Fri-mont-palota helyén igazságügyi palotának is építették 1898-ban eklektikus stílusban (tervező: Kiss István). A szomszédos hasonló stílusú épület 1912-ből való, Alpár Ignác, a neves építész tervezte. Az **Osztrák–Magyar Bank székháza** volt, ma a Román Nemzeti Banké.

A bank után a Fő utcai útke-resztesződés négy bérháza közül három szecessziós stílusban épült. A jobb sarkon lévő a müncheni Lilienstilből ihletődött MOSKOVITS-PALOTA (31). 1905-ben építették, ifj. Rimanóczy Kálmán tervezte. Szintén az ő alkotása a szem-ben lévő, 12. szám alatti, 1914-re felépített APOLLÓ PALOTA (32). Ez a berlini szecesszió-val, a Jugendstilrel mutat ro-

konságot. Az átellenben, a 10. szám alatt álló STERN-PALOTÁT (33) Komor Marcell és Jakab Dezső tervezte. Az 1905-re elkészült bérpalota külső stílusjegyei alapján a lechneri irányzathoz tartozik.

Az útkereszteződés utolsó bérháza (13. szám) eklektikus stílusban épült 1887-ben a 18. századi Fehér Báránka fogadó helyébe, Knapp Ferenc terve alapján. A századfordulón a SZÉCHENYI SZÁLLODA (34) volt itt.

Továbbhaladva a sétáló-
 utcán az állomás irányába,
 egyszer csak kiszélesedik a
 szűk utca és meglátjuk az
 OLASZI RÓMAI KATO-
 LIKUS PLÉBÁNIA TEMP-
 LOM (35) háromtornyos
 főhomlokzatát. A váradiak
 egyszerűen csak Barátok
 templomának emlegetik.
 Ennek magyarázata, hogy
 elődjét 1732–1743 között a
 ferences barátok építették.
 Ebből a korból maradt meg
 a templomhoz épített, zárt
 udvart körülölelő egykori
 RENDHÁZ (ma a szomszédos
 katonakórházhoz
 tartozik). Mivel II. József feloszlatta a Ferenc-rendet, a temp-
 lom 1788-tól plébániatemplom lett. Később többször javították,
 átépítették, végül a torony kivételével lebontották. A mos-
 tani, neoreneszánsz stílusjegyeket viselő templomot 1903–
 1905 között építették ifj. Rimanóczy Kálmán terve alapján.

A templomban a hat mellékoltár a legértékesebb. Ezek ferences templomi örökségek. Oltárképeik a főbejáratától befelé jobbra a következők: Assisi Szent Ferenc (Mezey Lajos festette 1876-ban), Szent Kereszt (1750), Pádúai Szent Antal (1750). Balra, ellentétes irányban: Szent József (Mezey Lajos), Szentháromság (Friedrich Silcher), Szent István (Szamosy Elek). A főoltár képe a Szentlélek eljövételét ábrázolja. 1827-ben festette Gölsz Jakab, 1876-ban Friedrich Silcher átfestette. Ez utóbbi festette a jobb oldali mellékoltár Szűz Mária-képét is 1870-ben. A bal oldali kereszthajóban levő

felső, 1755-ben készült képen két őrangyal kisgyermeket vezet kézen fogva. A festmény a szemközti irgalmas rendi templomból származik, akárcsak a faragott padok. A templom talán legkiválóbb műemléke az 1750 körüli barokk szószék. A kripta is a barokk korból maradt meg.

A templomkertbe 1960-ban került át a Traian (Széchenyi) térről **Szűz Mária mennybemenetele bronzszobra** (Kiss György – 1888), míg a kőből faragott Pietát (Tóth István – 1906) 1961-ben a templom előtti kis térségről száműzte a hatalom a kerítésen túlra.

A Barátok templomával átellenben építették fel az **IRGALMAS REND KÓRHÁZÁT** (36), 1760 körül, barokk stílusban. Mai homlokzati kiképzését a húszas években kapta. Udvari faragott kapuja 1799-ben készült. Fölötte a három kőszobor

Nepomuki Szent Jánost (a kórház felől), a rendalapító Szent Jánost (középen) és Szent Flóriánt ábrázolja. A ma is az egészségügyet szolgáló épületben 1770-ben nyílt meg az egykori Gránátalma gyógyszertár, ez a városban most is működő legrégebbi patika.

A kórházzal egy időben építették az udvari részhez az IRGALMAS REND TEMPLOMÁT (37). A kéttornyú templom tulajdonképpen egyetlen hajó, amelyet a szentély és az orgonakarzat között elliptikus kupolatér metsz ketté. A kupolaboltozat képét I. A. Rupp bécsi festő készítette 1867-ben. Művészi a főoltár felépítménye (képe a Barátok templomában van), valamint a faragott dombor-

művekkel díszített szószerk. A kriptában nyugszik Gyöngyösy György kanonok, a templom és a kórház alapítója.

Az egykori irgalmas rendi kórház mellett a Magheru (Szta-rovcsky) utca sarkán építették fel 1900-ban a PÉNZÜGY-IGAZGATÓSÁG eklektikus stílusú palotáját (ifj. Rimanóczy Kálmán alkotása). Jelenleg rendelőintézet (poliklinika).

A közeli MEGYEI KÓRHÁZ (38) 1806-ban nyílt meg. Azóta többször átépítették, bővítették. Homlokzatán ma már nem láthatóak az egykori neoromán, illetve neogótikus építészeti elemek. A kórházzal szemben a város legnagyobb áruháza, a

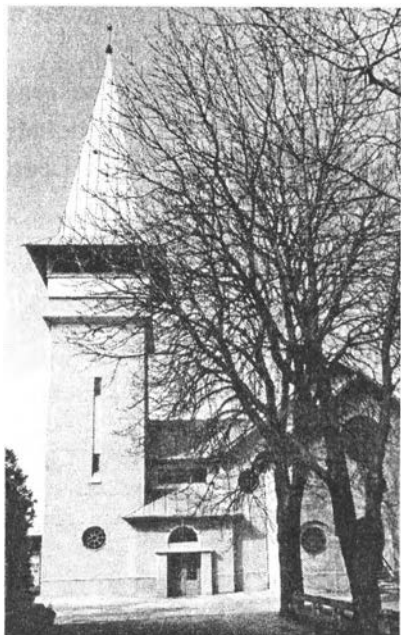
Crișul áruháza található (1978-ból való, tervezője Ardelean Ioan építész).

Továbbhaladva a Fő utcán, az állomás felé érdemes egy percre megállni az 57–59. szám alatti villaszerű épületnél. Irodalomtörténeti jelentősége: ebben a házban lakott Léda, ezért Ady is gyakran megfordult itt.

A VASÚTÁLLOMÁS (39) épületét 1860-ban adták át a forgalomnak. Az „indóházat” 1901–1903 között építették át jelenlegi formájára.

A Fő utca az állomáson túl a **Ștefan cel Mare sugárúttal (Püspöki út)** folytatódik. A 6. szám alatt található a **RÉTI REFORMÁTUS TEMPLOM (40)**. Az erdélyi népi építészetből ihletődött templomot tíz éven át építették Szeghalmy Bálint terve alapján. 1956-ban szentelték fel. Szépek a faragott tölgyfa berendezési tárgyak.

A vasútállomás előtti térről (**Bukarest tér**) két utcán – **Berzei (Pray György)** és **Săvineștilor (Pataki Tibor)**

– keresztül juthatunk a város legszebb barokk épületegyütéséhez. E két utca között húzódik a tíz egyemeletes épületből álló **KANONOK SOR (41)**. Zömök pillérekkel alátámasztott

csehboltozatos folyosó köti össze őket. Építésük 1760-tól 1875-ig húzódott. A kanonokok egykori házaiban jelenleg többek között a Római Katolikus Püspökség, a plébánia, a Caritas Catolica, a Szent László Gimnázium, a Bunyitay Vince Könyvtár, a Tibor Ernő Galéria, az Ady Endre Sajtókollégium, orvosi rendelő kap helyet.

A Kanonok sorsal szembeni kertet a RÓMAI KATOLIKUS BAZILIKA (42) uralja (a székesegyházat II. János Pál pápa 1992-ben emelte bazilica minor rangra). Franz Anton Hillebrandt és G. B. Ricca terve alapján 1752–1780 között épült klasszicizmusba hajló barokk stílusban, részleteiben copf stíluselemekkel.

Előcsarnokából a 15 méter széles főhajóba jutunk. Mellette futnak a mellékhajók, felettük a galériákkal. Ezekben rendezték be a Szent László Keresztény Múzeumot és a képtárat. A mellékhajók oltárai 1785-ig épültek vaskohi márványból. Az oltárképek jobbára 1778–1780 között készültek, Gölsz Jakab restaurálta őket 1832-ben.

A jobb oldali mellékhajó oltárképei a szentély irányában: Szent Kereszt (Ilics Tódor, 1786), Szent Mihály Arkangyal, Nepomuki Szent János (I. Ignaz Cimbal), Szent István felajánlja az országot a Boldogságos Szűznek (Cimbal). Említést érdemel a mellékhajó harmadik pillérén Ipolyi Arnold életnagyságú bronzreliefje (Kiss György), valamint az első mellékkápolna falán Szent László majolika domborműve. A bal oldali mellékhajó oltárképei, azonos sorrendben: Szent Borbála, Szent Péter és Szent Pál búcsúja, Szent János apostol, Szentháromság (a két utóbbi Cimbal alkotása, a többi ismeretlen festőé). A jobb oldali kereszthajó oltárképén Szent László fogadalmat tesz a váradi székesegyház építésére (Vincenz Fischer), míg a bal oldali a Szent Családot ábrázolja (Fischer). A Mária mennybemenetelét ábrázoló főoltárképet is Vincenz Fischer festette, 1779-ben, akárcsak a kereszthajók képeit. Két oldalt a színes üvegablakokon Szent Erzsébet és Szent László látható (ezeket Storno Ferenc rajzolta és a budapesti Kratzmann Ede cég készítette el 1879-ben).

A székesegyházban a legnagyobb művészi értéket az 1780 körül készült kupolafreskó képviseli. Johann Schöpf alkotása Krisztus mennyei diadalát állítja elénk. Körös-körül a Megváltó előképei: Ádám, Áron, Mózes és Dávid király; a kupola alatti négy csegegyben a négy evangélista alakja látható. 1878-ig ez volt a templom egyetlen festménye, akkor készítette Storno Ferenc (az előbbinél alacsonyabb művészi színvonalon) az orgonakarzat feletti boltszakaszon a Szent Cecíliát ábrázoló képet. A hevederekkel elválasztott boltszaka-

szokon Mária életét követhetjük nyomon: Mária születése, az anygali üdvözet, látogatás Szent Erzsébetnél, Jézus születése Betlehemben. A hevederek végeire az ószövetségi próféták képét festette Storno.

A jobb oldali kereszthajó boltozatán aranycsillagos kék égbe helyezett kép: a tizenhat éves Jézus a templomban. Körülötte a kereszthajó falán: Szent László templomot épít; eskütétel Szent László sírjánál. A bal oldali kereszthajó boltozatán: a három szent király hódolata. Körülötte a kereszthajó felső falán: menekülés Egyiptomból; Szent József halála. A szentélyboltozaton – akárcsak az előbbieket, ez is Storno munkája –: Szűz Mária szentek és magyar történelmi alakok mennyei seregétől körülvéve.

A főoltárnak és a kereszthajó két oltárának a felépítménye 1777-ből való. 1897-ben került az impozáns főoltár-felépítmény elé a korai reneszánsz stílusú fehér márványoltár (Tóth István terve, az olasz Triscornia mester alkotása). A bazilika orgonája Mária Terézia ajándéka 1780-ból.

A szentélytől balra esik a Jézus Szíve-kápolna (oltárképét Eder Gyula festette 1916-ban). Jobbra a sekrestye folyosójára, a mellékkijáratához jutunk. Ennek falán a várból kiásott püspöki síremlékek találhatóak. Scolari Andrásnak (1426) és Thurzó Zsigmondnak (1512) a nevét sikerült azonosítani.

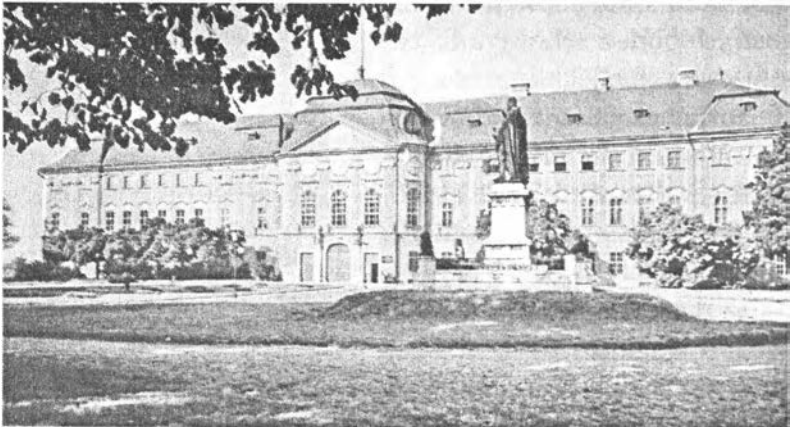
A bazilika főbejárata előtt 1923-tól látható **Szent László bronzszobra** (Tóth István al-

kotását eredetileg – 1893-ban – a Szent László téren állították fel). Nem messze tőle, a sétány mellé 1896-ban helyezték el **Szaniszló Ferenc püspök bronzszobrát**. Ezt is Tóth István mintázta meg.

A bazilika szomszédságában Fr. A. Hillebrandtnak egy másik jelentős alkotásában is gyönyörködhetünk: a klasszicizmus felé hajló barokk stílusú **PÜSPÖKI PALOTÁBAN** (43). Az U alaprajzú rezidenciát Patachich Ádám püspök kezdte el építtetni 1761-ben, 1777-re készült el. A bazilika felé néző főhomlokzatot erőteljes középrizalit uralja. Itt található a palota főbejárata. Ezen át jutunk a széles előcsarnokba, ettől jobbra van a bejárás a főlépcsőházhoz. Az emeleti díszterem falaira Storno Ferenc 1879-ben a váradi püspökség nevezetes alakjait festette. Ezeket a palota felújításakor lefestették, akárcsak a meny-

nyezet Szent László-történeteket ábrázoló freskóit (igaz, bár-mikor ismét elővarázsolhatóak). A kápolna falát Schöpf János Ádám freskói díszítik. Az épületben kilencven kisebb-nagyobb terem és szoba van: a földszinten 32, az első emeleten 28, a másodikon 30. A néphit úgy tartja, hogy 366 ablaka van, valójában csak 282.

A második világháborút követően az épületben görög politikai menekülteket szállásoltak el, ők valósággal „felélték” a püspöki palotát. A hatvanas évek végén restaurálták, és 1971-ben ide költöztették a korábbi, kicsinek bizonyult múzeumból a Körösvidéki Múzeumot. 2004-ben visszakapta a római katolikus egyház. A múzeum a Rhédey-park elején levő hajdani hadapród iskola monumentális épületébe költözik át.

Az egykori MÚZEUM (44) a róla elnevezett közeli utcában található. 1896-ban nyitották meg, a neoklasszicista stílusú épületet Rimanóczy Kálmán tervezte. Jelenleg gyermekpalota.

A püspöki palota kertjének meghosszabbításában az 1880-as években poros lovassági gyakorlótér volt. Ezt parkosította Schlauch Lőrinc püspök. A kert sokáig a nevét is viselte, ma **Petőfi parkként** ismerjük. A Fő utca felőli végénél **Petőfi Sándor mellszobra** (1991 – Fazekas József) áll. A parkot

még **Bethlen Gábor bronzszobra** (2003), Kós András alkotása, illetve **József Attila bronzszobra** (2005) díszíti. Az utóbbit Wagner Nándor váradi születésű szobrászművész alkotta és japán származású felesége adományozta a városnak.

A parkon át ismét a Fő utcára jutunk: az Ady által megénekelte „hosszú hársfa-soron” keresztül, a Crișul áruház előtt jutunk be az elkeskenyedő sétálóutcába. A már bemutatott Apolló palotánál (elődje volt az Apolló fogadó, ahol gyakran tartottak színelőadásokat a 18–19. században) jobbra fordulva az **Eminescu (Szaniszló) utcában** érdemes egy pillantást vetni a 11. szám alatti, 1868-ban neoromán stílusban épített egykori SZENT JÓZSEF INTÉZETRE. A Szaniszló Ferenc által épített intézet épülete ma a Tanfelügyelőség és egyéb intézmények központja.

Egy kicsi (nemrég átépített) sarki ház, a FOGTÖVI-HÁZ (19. szám) arról nevezetes, hogy Fráter Erzsébetnek, Madách Imre feleségének ez volt az első váradi lakása azután, hogy el kellett hagynia alsósztrégovai otthonát.

Az első útkereszteződésnél balra fordulva a **Nicolae Iorga (Szentpétery) utcában** egy hosszú kőkerítés mögül karc sú

neogóti kus templomtorony tekint reánk. A századfordulón építették az itteni **SZENT LÁSZLÓ KOLDUSÁPOLÓ ÉS FIÚGYERMEK MENEDÉKHÁZ KÁPOLNÁJAKÉNT**. 1990-ben restaurálták, és 1991 decemberében szentelte fel Tempfli József római katolikus megyés püspök.

A Iorga utca a **Roman Ciorogariu (Úri) utcába** torkollik. Ha bepillantunk a közeli Szigligeti Ede utcába, annak közepén, a 16. számú ház falán egy emléktábla arra emlékeztet,

hogy itt született az utcának nevet adó népszínműíró. A kapualjjal szembeni udvari hónapos szobában lakott a századelőn Juhász Gyula.

Szigligeti Ede emléktáblájának felirata:

SZIGLIGETI EDE
SZÜLETETT 1814. MÁRCZIUS 8.

BÖLCSŐD ITT RINGOTT, ITT GYULT KI AZ ISTENI
SZIKRA,
A MŰVÉSZET EGÉN LÁNGOLÓ CSILLAG UTÓBB.

A LÁNG MOST KIALUDT, DE KIHAT DICSFÉNYE
ÖRÖKRE,
S MÍG MAGYAR ÉL, NEVED ÉS SZENT POROD
ÁLDVA LEEND.

Anyaga szürke gránit, keretelve. Weislovits Lajos faragta, Szikszay Dániel verse. 1878-ban avatták fel, halála évében. A hatóság 1937-ben levetette, 1940-től ismét a régi helyén van.

Visszatérve a Ciorogariu (Úri) utcába, a Fő utca felé haladva az EMINESCU LÍCEUM (45), az egykori PREMONT-

REI FŐGIMNÁZIUM épületével találkozhatunk. Az iskola a volt jezsuita gimnázium utódjaként 1808-tól a Szent László téren, az egykori püspöki palotában működött. Ebbe az épületbe 1874-ben költözött. Akkor épült az 1760-as évekből való premontrei rendház meghosszabbításában az iskola. Itt működött a Jogakadémia is (az Akadémia utca felőli szárnyban). A román hatóság 1923-ban bezáratta az iskolát, a Jogakadémia pedig 1934-ben Kolozsvárra költözött. 1940-ben ismét megnyitotta kapuit az iskola, Pázmány Péter Premontrei Gimnázium néven. Az 1948. évi államosítás ismét kivette a rend kezéből az oktatást. Azóta többször is átszervezve világi középiskola működik az épületben. Lépcsőházában áll Juhász Gyula emléktáblája.

Felirata: PRO MEMORIA
JUHÁSZ GYULA
1883–1937

Lechner Júlia alkotása fehér márványból, a költő portréjával. 1943. március 7-én állította a Szigligeti Társaság. Juhász Gyula, mint fiatal tanár a Premontrei gimnáziumban tanított néhány évig.

A sarki PREMONTREI TEMPLOM (46) eredetileg pálos templomnak épült – akárcsak a rendház –, az 1760-as években. A hagyomány szerint mindkettő tervezője Vépi Máté pálos szerzetes volt. A rend felfüggesztése után (1786) a temp-

lom sokáig használaton kívül állt, mígnem 1808-ban átvette a premontrei rend.

A kéttornyú templom külsejének nyugodt, tiszta összhangjában a barokk stílus erősen klasszicista jelleggel érvényesül. A belső tér egyetlen hajóból és a hozzá csatlakozó csehboltozású szentélyből áll. A templom legkiemelkedőbb művészi értékei a pálos szerzetesek fafaragásos munkái: a tölgyfa padok (faragott képei Remete Szent Pálnak, a rend ősatyjának az életéből merített történeteket illusztrálnak), a vakablakokat eltakaró faragványok, valamint az orgonakarzat rokokó rácsai.

A templom mellékoltárai 1808-ból valók. Jobbról van a Szent Anna- és a Szent Ágoston-oltár. (Előtte egy 17–18. századi, hársfából faragott, művészi Pietà szobor látható.) Bal oldalt a Szent Jakab- és a Szent Norbert-oltár található.

Mind a négy oltárkép szignatúrája: „Révész – 1874”. Említést érdemel egy megfakult régi kép, a lengyel czestochowai pálos templom kegyképének a másolata, a Fekete Madonna. A főoltár képe a Fájdalmas Születet ábrázolja. Mezey Lajos festette 1841-ben. A képet 1935-ben Mikes Lajos felújította, ekkor új felépítményt is kapott az oltár. A templombelső 1920-ig teljesen fehér volt, akkor festették halványkékre.

Kilépve a templomból még két jelentős épülettel találkozhatunk az utcában. A POSTAPALOTA (47) főépületét 1895-ben építették, majd 1910-ben Nagy Virgil terve alapján kibővítették a sarki egyemeletes, és a Bariüti utcai kétemeletes résszel. Az utca elején, a 3. szám alatt ifj. Rimanóczy Kálmán 1903-ban építette fel családi háznak azt az impozáns palotát, amely ma az ORTODOX PÜSPÖKSÉG SZÉKHÁZA (48). Az újonnan alakult görögkeleti püspökség 1921-ben vásárolta meg ezt a velencei gótikából ihletődött eklektikus stílusú épületet, amely az utca látványos színtoltjaként meghatározó jelleggel bírt az itteni további építkezésekre.

A sarokra érve érdemes egy pillantást vetni a szembeni sar-
kon levő BARTSCH-HÁZRA (1888-ban épült Hanzlián Já-

nos terve alapján, a Fő utca legelső palotájának tartják), valamint az átellenben levő sarkon álló ID. RIMANÓCZY-FÉLE HÁZRA (Traian tér 1. sz.). Ezt a velencei gótika loggiás homlokzatainak formavilágából ihletődött bérházat 1905-ben építette családi háznak id. Rimanóczy Kálmán építész, a fia terve alapján. A későbbi tulajdonos után Plesz-házként emlegetik.

A már jól ismert Fő utca vonalát követve, a színház előtt elhaladva a Körös-hídon át, az egykori Szent László téren – városnéző sétánk kiindulópontján – zárul Nagyvárad bemutatása.

HASZNOS TUDNIVALÓK

Nagyállomás	P-ța București	T: 952
Távolsági autóbusz-állomás	Str. Războieni 81	418998
Gabi-busz		250126
Vasúti menetjegy- iroda	Str. Republicii 2.	416565
Tarom menetjegyiroda	P-ța Ferdinand 2.	
Repülőtér	Calea Aradului – 6. km	16082

Villamosok

piros 1: Sinteza – Transilvaniei – C. Coposu – Decebal – Városháza u. – P-ța 1 Decembrie – Gen. Magheru – állomás – Olimpiadei – C. Coposu – Sinteza

fekete 1: Sinteza – Transilvaniei – C. Coposu – állomás – Gen. Magheru – P-ța 1 Decembrie – Városháza u. – C. Coposu – Sinteza

2: Nufărul – D. Cantemir – P-ța 1 Decembrie – Városháza u. – Aviatorilor – Őssi állomás – Városháza u. – P-ța 1 Decembrie – Nufărul

piros 3: Nufărul – D. Cantemir – P-ța 1 Decembrie – Gen. Magheru – állomás – Olimpiadei – Bd. Decebal – Városháza u. – P-ța 1 Decembrie – Nufărul

fekete 3: Nufărul – D. Cantemir – P-ța 1 Decembrie – Városháza u. – Decebal – Olimpiadei – állomás – Gen. Magheru – D. Cantemir – Nufărul

Taxik

City	945
Fulger	944
Hello	949
Start	940
Vip	941

Vidéki autóbuszok

- 14: Nagyvárad–Félixfürdő
 14: Nagyvárad–Harangmező (Hidişelu de Sus)
 15: Nagyvárad–Püspökfürdő (Băile 1 Mai)
 16: Nagyvárad–Nagyürögd (Nojorid)
 16: Nagyvárad–Mácsapuszta (Livada)
 20: Nagyvárad–Szentandrás–Palota–Köröstarján (Tărian)
 20: Nagyvárad–Körösgyéres (Girişu de Criş)
 22: Nagyvárad–Kardó (Cordău)
 24: Nagyvárad–Váradcsehi (Cihei)
 26: Nagyvárad–Alkér (Cheriu)
 27: Nagyvárad–Fugyivásárhely (Oşorhei) – Köröskisújfalu (Husaşu de Criş)
 27: Nagyvárad–Alpár–Felkér (Felcheriu)
 28: Nagyvárad–Kiskopács (Copăcel)–Élesdszurdok (Surduc)

Szállodák

Elite****	Parc I. C. Brătianu 26.	414924
Dacia Continental***	Al. Ştrandului 1.	418656
Atrium***	Cal. Republicii 38.	414421
Astoria * *	Str. Teatrului 2.	

Parc**	Cal. Republicii 5.	411699
Melody	Str. Transilvaniei 5.	243035
Transilvania *	Str. Teatrului 1.	
Grand Hotel		
Vulturul*	Str. Independenței 1.	
		0359 412616
Tineretului	Str. Cazaban 49.	443094
Epy Motel-Restaurant	Str. Matei Corvin 123.	
		442163
Góbé Csárda	Str. Dobrogeanu Gherea 26.	
		414845

Művelődési intézmények

Állami Színház	P-ța Regele Ferdinand 4–6.
Bábszínház	Str. Vasile Alecsandri 8.
Városi kultúrház	P-ța Ferdinand 4.
Szakszervezeti kultúrház	P-ța 1 Decembrie 1.
Ifjúsági ház	Str. Cazaban
Filharmónia	Str. Moscovei 5.
Libertatea mozi	Str. Independenței 1.
Transilvania mozi	P-ța Ferdinand 2.
Patria mozi	Str. Transilvaniei 4.
Ady Endre	
Emlékmúzeum	Parcul Traian 1.
Iosif Vulcan	
Emlékmúzeum	Str. Iosif Vulcan 16.
Szent László	
Ereklyemúzeum	Șirul Canonicilor 2.
barokk festmények	
múzeuma	(római katolikus bazilika)
Foto Art Galéria	Moscovei 3.

Tibor Ernő Galéria	Șirul Canonicilor 11.	
Lorántffy Zsuzsanna		
Egyházi Központ	Libertății u. 40.	237069
Posticum Római Katolikus		
Ifjúsági Központ	Teiului u. 26.	431398
Bihari Napló – megyei napilap:		
– szerkesztőség	Bd. Dacia nr. 34.	412727
– közérdekű bejelentések		412581
– apróhirdetés	P-ța 1 Decembrie 4–6.	471039
Reggeli Újság	B-dul Dacia 56.	469264
Megyei Könyvtár	P-ța 1 Decembrie	
Bunyitay Vince		
Közkönyvtár	Șirul Canonicilor 11.	411869

Közintézmények

Prefektúra	P-ța Traian 5.	467800
Megyei Tanács	P-ța Traian 5.	412298
Polgármesteri Hivatal	P-ța Unirii 1.	437000
		430753
Megyei Rendőrség	P-ța Traian 6.	
Városi Rendőrség	Str. Republicii 24.	955
Közlekedésrendészet		412433
RMDSZ	Fekete Sas palota	432884

Fontos telefonszámok

Sürgősségi hívás	112
tudakozó	931
különleges tudakozó	951
telefonélesztő	951

vasúti tudakozó	952
rendőrség	955
csendőrség	956
pontos idő	958
mentő	961
nemzetközi hívások	971
tűzoltóság	981
távolsági hívások	991

**Az egykori DARVAS-LA ROCHE-HÁZ (24),
ma az F. C. Bihar Sportklub székháza**

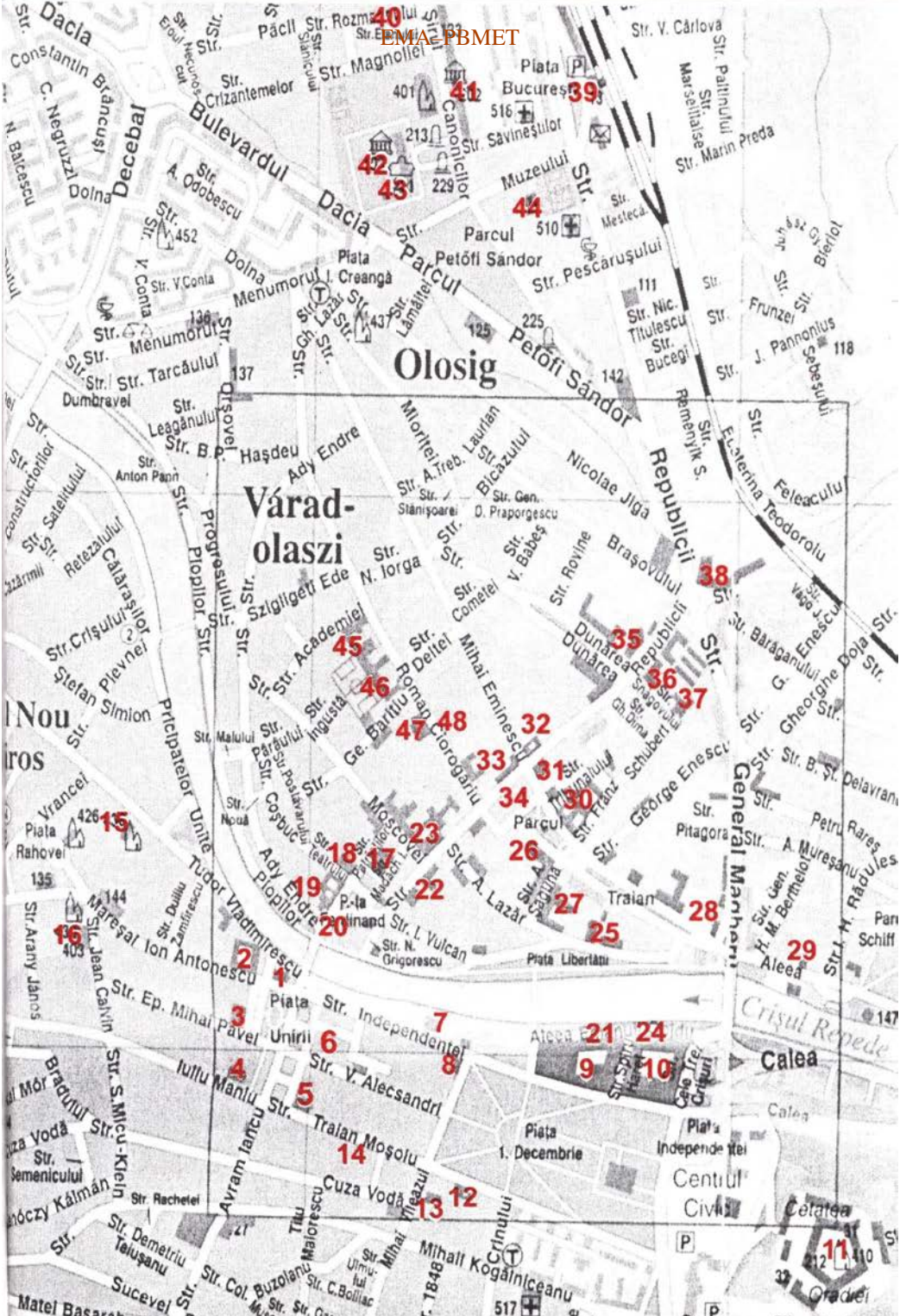

A Gojdu Líceum

A Partiumi füzetek kiskönyv-sorozatában eddig megjelent munkák:

1. Borbély Gábor – Csernák Béla: **Bihar**
2. Kordics Imre: **Sírok, sírjelek a Várad-Olaszi temetőben**
3. Péter I. Zoltán: **Félicsfürdő**
4. Dánielisz Endre: **Nagyszalonta – városismertető**
5. Benedek Zoltán: **Nagykároly – református templom**
6. Bessenyei István: **Sarmaság**
7. **Hol sírjaink domborulnak – partiumi temetők** (gyűjteményes kötet)
8. Major Miklós: **Szilágyság – tájak, műemlékek, emlékhelyek**
9. Dukrét Géza – Péter I. Zoltán: **Püspökfürdő**
10. Dánielisz Endre: **„Csonkatorony nyúlik a felhőbe...”**
11. Bunyitay Vince – Fodor József: **Székesegyházi Bazilika – Nagyvárad**
12. Alexandru Pop: **Varadinum – a vizek határolta város és vár**
13. **A szabadságharc zászlaja alatt** (gyűjteményes kötet)
14. Jancsó Árpád: **Rajtuk taposunk – A Bánság útjai a 19. században**
15. Kupán Árpád: **Mezőtelegd iskolatörténete**
16. Csilik József: **István király Szent Jobbja és Szentjobb község története**
17. Emődi János: **Erdélyi barlangfeliratok a 16–20. századból**
18. Szabó István: **Ottomány** (kismonográfia)
19. Csorba Mihály: **Érsemjén** (kismonográfia)
20. **Turulmadaras emlékműveink** (gyűjteményes kötet)
21. Dr. Mózes Károly: **A nagyváradi egészségügyi oktatás történetéből**
22. **Rév, Erdély sziklakapuja**
23. **A műemlékvédelem fölöttébb szükséges voltáról**
24. Nánási Zoltán: **Dr. Andrassy Ernő az Érmellék utolsó polihisztora**
25. **Nagyvárad tudós püspökei**
26. György Irén: **Szalacs** (kismonográfia)
27. Antal Béla: **Biharpüspöki**
28. Balláné Bakó Erzsébet – Török Ferenc: **Albis** (kismonográfia)
29. Pásztai Ottó: **„Aki fényt hagyott maga után...”**
30. Péter I. Zoltán: **Nagyvárad római katolikus székesegyházai**
31. Kiss Kálmán: **Egri község** (kismonográfia)
32. Dr. Mózes Teréz: **A révi fazekasság monográfiája**
33. Emődi János – Varga Árpád: **Telegdi sírkövek, emléktáblák**
34. Jósa Piroska: **Ezüstös gépmadarak szárnyán érkezett a halál**
35. Dukrét Géza: **Emlékművek, emléktáblák Bihar megyében**
36. Anzik Albert: **Livada – Sárközújlak**
37. Bozsóky Kresztján Ilona: **A temesvári iparoktatás kezdeteiről**
38. Dukrét Géza: **Hegyköz** (történeti monográfia)
39. Kormányos László: **Városfejlesztés Nagyváradon a 20. század elején**
40. Dukrét Géza: **A bihari turizmus története**
41. Velcsov Margit: **Bartók Béla és Nagyszentmiklós**
42. Szilágyi József: **Tóti község monográfiája**
43. Kovács Rozália: **Érmihályfalvi temetők**

40

41

39

42

43

44

Olosig

Várad-
olaszi

Perőfi Sándor

38

45

46

47

48

32

35

36

37

33

31

30

34

26

27

28

18

17

23

22

19

20

21

24

21

24

9

10

2

1

3

4

5

6

7

8

14

13

12

11

10

